

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2015 Yıl:3, Sayı:6

Sayfa:266-292

ISSN: 2147-8872

**TAHİRÜ'L-MEVLEVİ'NİN İSTANBUL'UN ESKİ ÂDETLERİNDEN İSİMLİ
ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Burcu Bolat*

Basir Ekici**

ÖZET

Âdet, Arapça kökenli bir kelimedir. Sözlüklerde; “alışılmış şey, görenek, alışkanlık, olagelmiş” gibi karşılıkları bulunmaktadır. Âdetlerin çeşitli kaynakları olduğu gibi rastlantılardan da ortaya çıktığı bilinmektedir. Bazı âdetler oldukça durağan iken bazıları ise tam tersi değişken niteliktedir. Topluluklar bu âdetlere riayet ederek toplum yaşamını devam ettirmektedir. Biz de yaptığımız çalışmada Tahirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı *İstanbul'un Eski Âdetlerinden* isimli eserini incelemeye çalıştık.

20. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden birisi olan Tahirü'l-Mevlevî, bu eserinde yaşadığı yüzyıla ışık tutarak o dönemin kültürel yapısı hakkında bize bilgi vermektedir. Ayrıca günlük hayatta karşımıza çıkan olumsuzluklardan korunma yolları ve olumlu durumlar karşısındaki kutlamalar, hediyeleşmeler ile ilgili fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bazı öneriler, bugünkü bakış açısıyla anlaşılmayacak nitelikte olsa da zamanın şartları içinde düşünüldüğünde daha kabul edilebilir görünmektedir.

Bu çalışmada, “İstanbul'un Eski Âdetlerinden” adlı eseri Latin alfabesine aktararak metinde bahsi geçen geleneklerin literatürdeki karşılıklarını bulmaya çalıştık. 25 alt başlıktan oluşan eser, bir çocuğun ilk oluşumundan okula başlamasına kadar geçen süreci gelenekler dâhilinde anlatmıştır. Çalışmamızda, bu geleneklerin kaynaklardaki karşılıkları bulduktan sonra, son kısımda bir değerlendirme bölümüne yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âdet, Tahirü'l-Mevlevî, 20. Yüzyıl, çocuk, gelenek.

*Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, brcbolat@gmail.com

**Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, basirekici@gmail.com

AN INVESTIGATION ON TAHİR'ÜL-MEVLEVÎ'S WORK ENTITLED "OLD CUSTOMS OF ISTANBUL"

ABSTRACT

Custom is a word which is originated from Arabic. In dictionaries, it corresponds to such as customary thing, habitual, ordinary. It is known that customs come into existence due to the fact that not only have various resources but also random. While some customs are fixed, others on the contrary are flexible. Societies sustain the society life with obeying these customs. We tried to review the work *İstanbulun Eski Adetlerinden* which was narreted by Tahirü'l Mevlevi.

Tahirül Mevlevi was one of the importan person in the 19th century and in this work he gives us information about cultural frame with casting light on his period. Also he provides to hold a view about protecting negative situations and celebrations of positive situations in our daily life. Although some suggestions are not clear at present, they are more acceptable when it is considered in that time conditions.

In this work, we translated the text into Latin alphabet and tried to find the equilavences of these customs. It consists of 25 subtitles and told the process of a boy's life from born to his first school years. In our work, after the the equilavences of these customs are found in resources evaluation part is placed in the last chapter.

Key Words: Custom, Tahirü'l-Mevlevî, 20. century, child, tradition.

1. GİRİŞ

Gelenekler, görenekler ve âdetler toplumları ayakta tutan olgulardır. Kimi toplumlar bu olgular etrafında şekillenip ilerleme eğilimindedir. Bir çocuğun dünyaya gelmesinden başlayıp okula gitmesi, yetişmesi, evlenmesi, çocuk sahibi olması ile devam edip vefatı ile son bulan süreçte pek çok kültürel unsur ile karşılaşmaktadır. Hayatın belirli dönemlerinde kimi zaman batıl diyebileceğimiz bu uygulamalar ile kişinin hayatındaki dönüm noktaları belirli ritüellerle karşılanmaktadır.

Toplum içinde varlığını sürdüren pek çok faaliyet gibi gelenek, kültür ve âdetlerin de edebiyatın içinde yer bulması elbette kaçınılmazdır. Bu unsurların yazılı hâle getirilerek sonraki nesiller için bilgi kaynağı olması oldukça önemlidir. Geçmiş toplumların nasıl yaşadığı ve bu yaşayışın bugüne nasıl yansıdığı bahsi geçen yazılı kaynaklar sayesinde anlaşılacaktır. Söz gelimi, bugünden Osmanlı sosyal hayatına baktığımızda bazı uygulamaların varlığını sürdürdüğünü, bazı uygulamaların ise yerini başka faaliyetlere bıraktığını görüyoruz. "Osmanlı sosyal hayatı" dendiğinde de aklımıza gelecek ilk şehir şüphesiz ki İstanbul'dur.

Osmanlı, sosyal hayat ve İstanbul ile ilgili yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Tarih alanındaki çalışmaları bir tarafa bırakıp edebiyat alanındaki çalışmalara baktığımızda oldukça dikkate değer eserler bulunmaktadır.

Çalışmamızda da kaynak olarak kullandığımız Abdülaziz Bey'e ait olan *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* isimli eser Osmanlı Dönemi'ne ait sosyal yapılanma ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Eser; çocuk, eğitim, evlenme, ticaret, sağlık, inanışlar, spor, eğlence, musiki gibi başlıklar içermektedir.

Ayrıca *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, Ahmet Talat Onay'ın *Mazmunlar ve İzahı*, Agah Sırrı Levend'in *Divan Edebiyatı Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* isimli eserleri de sosyal hayatla ilgili çalışmalarda yararlanılacak kaynaklardır.

Ahmet Refik Altınay'ın *Lale Devri* isimli çalışması da 18.yüzyıl İstanbul sosyal hayatı ile ilgili bilgi vermesi açısından çok önemlidir. Yine 18. Yüzyıl sosyal hayatı ile ilgili bir diğer çalışma Özge Öztekin'in *Divanlardan Yansıyan Görüntüler (18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri)* isimli eseridir.

Ömer Özkan'ın *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı* isimli çalışması, 14. ve 15.yüzyıl sosyal hayatına ışık tutmaktadır.

Osmanlı'da sosyal hayat dendiğinde başvurulacak temel kaynak olarak bu eserleri gördük. Bizim de çalışmamıza konu ettiğimiz *İstanbul'un Eski Âdetlerinden* isimli eser, yine dönemin kültür yapısı hakkında bize bilgi vermektedir. Eserin Tahir'ül-Mevlevî'ye ait olduğunu düşünmekteyiz. Bu tespitin dayanaklarından birisi Tahir'ül-Mevlevî'nin el yazısıdır. Diğer dayanağımız ise eseri arşivleyen Fethi Sezai Türkmen'dir. Türkmen, Tahirü'l-Mevlevî'nin eserlerini toplayan bir avukattır. İspattaki bir diğer dayanağımız ise, İ. Neslihan Koç Keskin'in "I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine" isimli makalesidir. Bu makaledeki mektebe başlama ile ilgili bilgiler ele aldığımız metin ile birebir örtüşmektedir. Bu noktalardan hareketle eserin Tahirü'l-Mevlevî'ye ait olduğu kesinleşmektedir.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Bölümü, 74 numarada kayıtlıdır; 29 varaktan oluşmaktadır. Varakların sol tarafı yazılıdır, sağ tarafı ise boş bırakılmıştır. Son sayfa yarıya kadar yazılmış ve boş kalan kısmı koparılmıştır. Bu hâliyle yarım kalmış bir eser gibi görünmektedir.

Eseri okurken günümüz söyleyişine göre okumayı tercih ettik, transkripsiyon alfabesinin bu çalışma için gerekli olmadığını düşündük. Çünkü önemli olan metnin biçimi değil, içeriğiydi.

Kısaca Tahirü'l-Mevlevî'nin hayatına değindikten sonra metnin incelemesine geçtik. İnceleme kısmında, okuduğumuz metinde geçen başlıkların halk bilimi kaynaklarındaki karşılıklarını taradık. Değerlendirme kısmından sonra metnin tıpkıbasımına ve çevirisine yer verdik.

1.1. TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Şair, muharrir, Mevlevî dedesi, gazeteci, müderris, mesnevî-hân ve edebiyat tarihçisi gibi çok yönlü bir kişiliğe sahip olan El-Hâc Mehmed Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), kısaca Tâhirü'l-Mevlevî olarak bilinir. Mustafa Saffet Bey'in oğludur. 13 Eylül 1877 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini evlerinin yakınında bulunan Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İbtidâisi'nde tamamlayan Mehmet Tâhir daha sonra Gülhâne Askerî Rüşdiyesi'ne, buradan mezun olduktan sonra da Menşe'-i Küttâb-ı Askerî'ye girmiştir. Buradaki iki yıllık tahsilini tamladıktan sonra 13 Haziran 1892 tarihinde Bâb-ı Seraskerî'de ilk memuriyetine başlamıştır. Daha sonra çeşitli kurumlarda çalışan Mehmet Tâhir, Mevlevîliğe intisap ederek burada “dede” olmuştur. Harf devriminden sonra “Olgun” soyadını alan Tâhirü'l-Mevlevî, 21 Haziran 1951 tarihinde arkasında yüze yakın eser bırakarak vefat etmiştir.¹

Eski Türk edebiyatının son temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı ve eserleri hakkında en kapsamlı çalışma Ahmet Atilla Şentürk tarafından 1991 yılında yayınlanan *Tâhirü'l-Mevlevî, Hayatı ve Eserleri* adlı kitapla yapılmıştır. Adı geçen kitapta Tâhirü'l-Mevlevî'ye ait olup Şentürk tarafından tanıtılan eserler şunlardır:

Ahmed Paşa Dîvânı'nın Nesre Çevrilişi, Amuzgâr-ı Fârisî, Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri, Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî, Bâkî'ye Dâir, Bursalı Gazâlî, Büyüklerimizden Bazı Zevât, Cengiz ve Hülâgû Mezâlîmi, Dest-âviz-i Fârisî-hânân, Dîvânçe-i Fârisî-i Tâhir, Dîvânçe-i Tâhir, Dîvân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzahı, Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî, Edebî Mektuplar, Edebiyat İstılahları, Edebiyat Kâideleri, Edebiyât Lugatı, Edebiyât Sözlüğündeki Uydurma Tabirler, Edebiyat Tarihimize Dâir Manzum Bir Muhtıra, Afgan Emiri Abdurrahman Han, Fuzûlî'ye Dâir, Germiyânlı Şeyhî ve Hârnâmesi, Hallâc-ı Mansûr'a Dâir, Hazret-i Peygamber ve Zamânı, Hind İhtilâli, Hind'in Moğol Hükümdarları ve Nâdir Şâh, Hind Masalları, Hitâbet Dersleri, İbni Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi, İslam Askerine, Kafkasya Mücâhidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı, Kâili Bilinen Fıkralar, Kamerî Aylara Dâir Malûmât, Kudemâ-yı Mevlevîye, Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân, Mantıkî ve Bir Hezeliyesi, Matbuat Âlemindeki Hayâtım, Medâris-i İslâmiye Talebesine Târih Hulâsaları, Menâkıbü'l-Ârifinde Münderic “Makâlât-ı Şems-i Tebrizî”den On Fasılın Tercümesi, Mesnevî Dersleri, Mesnevînin Eski ve Yeni Muterizleri, Mesnevînin Yeni Muterizine İkinci Cevap, Mir'at-ı Hazret-i Mevlânâ, Mir'atü'l-akâid, Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi, Müslümanlıkta İbadet Târîhi, Nedim'in Köşk Kasîdesi ve Namık Kemal İle Ziya Paşa'nın Naziresi, 19. Asrın Yarısına Kadar Garp Edebiyat Tarihine Dâir Manzum Bir Muhtıra, Osmanlı Devletinde İdam Edilen İki Şeyhülislam, Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi, Sabrî'nin Ebusaid Efendi Vafsındaki Kasîdesi, Sâdî-i Şirâzî'ye Dâir, Siyer-i Enbiyâ, Siyer-i Peygamberî, Şâir Ali İffet, Şâir Anıtları, Şâir Nevâ i ve Sûriye Kasîdesi, Şâir Refî i Kâlâyî, Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm, Şeyh Sâdî'nin Bir Sergüzeşti, Şükûfe-i Bahârîstân, Tannâne Kasîdesi ve Şerhi, Târîh-i İslâm Sahâifinden, Tayyâre Kasîdesi Şerhi, Tedrîsât-i Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım, Terceme-i Tefsîr-i Hüseyinî, Tercümelerim, Teşebbüs-i Şahsî, Türk Edebiyatı Tarihi Muhturası.

¹ Ahmet Atilla Şentürk, *Tahir'ül Mevlevî, Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

2. İNCELEME

Bu kısımda Tahirü'l-Mevlevî'nin *İstanbul'un Eski Adetlerinden* isimli eserinde yer alan: çocuk sahibi olmak için [1b], çocuğun erkek mi, kız mı olduğunun tahmini [1b], doğururken [2a], göbek kesilmesi [2b], al basmamak için [2b], sütünü almak [3a], hatır sormalar [3b], nazar değmemek için [4a], rûhiyye [4a], ad koyma [4b], ad değiştirme [4b], çocuğu satma ve bağlama [4b], loğûsa hamâmı [5a], kırk basmak [5b], kırkı karışmak [6a], kırklamak [6a], süt çalkamak [6b], sütnine [6b], yürüyemeyen çocuklar [7a], söylemeyen çocuklar [7b], diş buğdayı [7b], çürük dişin dama atılması [8a], memeden kesme [8a], sünet olma [8b], mektebe başlama [11a] ve lokma [14a] konu başlıklarını inceledik.

Bu incelemeyi yaparken ulaşabildiğimiz ve kaynakça kısmında ayrıntılı künyesini verdiğimiz: Araz'ın *21. Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz (Türk Töresi)*, Boratav'ın *100 Soruda Türk Folkloru*, Kahraman'ın "*Tâhirülmevlevî*", Keskin'in "*I.Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed-i Besmele Törenlerini Anlatan Enderûnlı Fâzıl'ın Sürnâme-i Şehriyâr-ı Üzerine*", "*Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hilyesine Göre Mevlânâ*", Öcal'ın "*Âmin Alayı*", Örnek'in *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, Türk Halk Bilimi*, Özkırımlı'nın "*Amin Alayı*", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde "*Âmin*" adlı eser ve makalelerden yararlandık.

2.1. Çocuk Sahibi Olmak İçin-1b

Yatırlara, türbelere, ziyaretlere gidilir. Buralarda dua edilir, kurban kesilir, adak adanır. Özellikle kısır kadınlara yardımcı olduğuna inanılan yatır, ziyaret ve tekkeler yeğlenir.²

2.2. Çocuğun Erkek mi, Kız mı Olduğunun Tahmini-1b

Gebe kadının meme uçları mor olursa oğlan doğuracağına; meme uçları pembeleşirse kız doğuracağına yorulur.³

2.3. Doğururken-2a

Kadınların doğum sırasındaki güçlüklerini gidermek, onların kolay doğum yapmalarını sağlamak için bir dizi çarenin, inancın, uygulamanın da doğum olayı çevresinde kümелendiğini görüyoruz.⁴

1. Şekil: Fatmaanaeli

² Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Ankara 2000, s.133.

³ Sedat Veyis Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1979, s. 56-63.

⁴ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 139.

En yaygın işlemlerden biri, içine meryemanaeli (veya fatmaanaeli) denen bitki konmuş sudan içirmektir. Kurutulmuş hâliyle bu bitki su içine konulunca açılır; böylece onda dölyatağının açılmasını sağlayan bir gücün bulunduğu inancından hareket edilmiş olunur.⁵

2.4. Göbek Kesilmesi-2b

Bebek doğduktan sonra göbek bağı kesilir, bağlanır. Şayet daha önce belirlenmiş göbek adı varsa göbek kesilirken bu ad söylenir.⁶

2.5. Al Basmamak İçin-2b

“Albastı”ya karşı olduğu düşünülebilecek yöntemlerden biri al renktir; lohusanın ve çocuğun yastıklarına veya başka yerlere, al kurdele bağlamak, anneyi ve bebeği görmeye gelenlere al renkte şerbet (lohusa şerbeti) ikram etmek gibi töreler bu anlamı taşırlar.⁷

2.6. Sütünü Almak-3a

Taranan kaynaklarda bu madde ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

2.7. Hatır Sormalar-3b

Doğum yapanlar, lohusalar aile büyüklerinin yanı sıra, akrabalar, komşular ve iş arkadaşları tarafından da ziyaret edilir. Ziyaret sırasında lohusa “süslü lohusa yatağı”nda yatar, üzerinde işlemeli, dantelli kıyafet vardır. Bebek karyolası da başucunda bulunmaktadır.⁸

Anneye daha çok yakınları hediye götürürler. Bu kimseler doğuran kadının anne ve babasından başlayarak yakın akraba halkalarını içine almaktadır. Gelenekselliğin egemen olduğu yerlerde komşularca doğumdan sonraki ilk hafta içerisinde anneye kendini çabuk toplasın diye süt, yoğurt, muhallebi, haside (şeker, yağ, un karışımı bir yiyecek) bisküvi vb. şeyler götürülür. Ayrıca havlu, peşkir, giysilik kumaş da hediye edilir.⁹

2.8. Nazar Değmemek İçin-4a

Çocuğun omzuna, görünür yerine, gömleğinin içine mavi boncuk, nazarlık muskası, maşallah takılır.¹⁰

2.9. Rûhiyye-4a

Dibi iltihaplı ve yassı bir takım kabarcıklar ile meydana gelen bir nevi cilt hastalığıdır.¹¹

2.10. Ad Koyma-4b

Bebeğin doğumdan sonra birkaç gün içinde adı konulur. Ad koyma, doğum olayının en önemli unsurlarından biridir. Çünkü konulacak ad bir ömür boyu taşınacaktır.¹²

⁵ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilgesu Yayınları, Ankara 2013, s. 171.

⁶ Nezihe Araz, *a.g.e.*, 2000, s. 49.

⁷ Pertev Naili Boratav, *a.g.e.*, s. 176.

⁸ Nezihe Araz, *a.g.e.*, 2000, s. 51.

⁹ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 161.

¹⁰ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 1979, s. 242.

¹¹ Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s. 1327.

¹² Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 50.

Bebek için doğum öncesi veya doğumdan sonra seçilen ad; dede, baba veya imam tarafından bebeğe verilir. Adı verecek, adı koyacak kişi bebeği kundaklı olarak kucağına alır, yüzünü kibleye çevirir. Sol kulağına ezan okur, sağ kulağına da üç defa adını söyler.¹³

Daha önce saptanmış olan ad, ad koyma amacıyla düzenlenen toplantı sırasında çocuğa verilir. Bu amaçla çağrılan hoca, müftü ya da dinseliliğiyle tanınan saygın kişi ezan okur ve çocuğun kulağına adını üç kez söyleyerek “hayırlı, uğurlu” olmasını diler; hazırlanan yemekler yenir; havlu, para vb. hediyeler verilir.¹⁴

Çocuğun doğduğu sırada, göbeği kesilirken konan ada “göbek adı” denmektedir. Genellikle dinseliliğiyle ün yapmış kişilerle kutsal kitaplardan seçilen bu adlar, resmî kayda geçtiği gibi, geçmeden de çocukların ana babaları, akrabaları ve yakınları tarafından kullanılabilir.¹⁵

2.11. Ad Değişirme-4b

Sedat Veyis Örnek’in kitabında ad değişirme ile ilgili bir örneğe rastlamaktayız: “... Üç tane aynı boyda pırasa kesilir. Bunlara akşamdan isim konur. Sabahleyin hangisi daha çok büyürse, o isim çocuğa verilir.”¹⁶

2.12. Çocuğu Satma ve Bağlama-4b

Çocuğu yaşamayan kadınlar yeni doğan çocuklarını satarlar. Çocuk tartılır. Pahası biçilir. Yakın akrabalarından birisi bu parayı verip çocuğu satın alır. Çocuk annesinin yanında kalır. Yalnız yedi yaşına kadar her masrafını çocuğu satın alan kişi çeker.¹⁷

2.13. Lohusa Hamâmı-5a

Lohusa ile çocuk hamamda iken, şayet kırk hamamı için başka bir lohusa getirilecek olursa, kırk basmamak için, çocuğu hemen kucağına alıp kaldırmak lâzımdır... Bir mahallede kırk gün içinde iki çocuk doğarsa bunların kırkları karışmış olduğundan, herhangi bir evdeki ilk karşılaşmalarında çocukları sırt sırta getirmek gerekir, zira kırk basması büyük bir ihtimal dâhilindedir.¹⁸

2.14. Kırk Basmak-5b

Lohusayla çocuğunun, doğumdan sonraki kırk gün içerisinde hastalanmalarına ve bu hastalıklarına halkımız “kırk basması, kırk düşmesi, kırk karışması, lohusa basması” gibi adlar vermektedir.¹⁹

2.15. Kırkı Karışmak-6a

Bir mahallede kırk gün içinde iki çocuk doğarsa bunların kırkları karışmış olduğundan bir araya getirilmemeye çalışılmıştır.²⁰

¹³ Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁴ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 149.

¹⁵ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 159.

¹⁶ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 1979, s. 127.

¹⁷ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 147.

¹⁸ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 147.

¹⁹ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 147.

2.16. *Kırklamak-6a*

Geleneğimizdeki “kırk çıkarma”, “kırk dökme”, “kırklama” gibi isimlerle anılan ve doğumun genellikle kırkıncı günü lohusanın ve bebeğinin ayrı ayrı yıkanması özel bir tören niteliğindedir.²¹

Kırkıncı günü lohusayı ve çocuğu hamama götürürler. Hısım akraba, konu komşu kırk hamamına davetlidirler.²²

2.17. *Süt Çalkamak-6b*

Taranan kaynaklarda bu madde ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

2.18. *Süt Nine-6b*

İstanbul’da kübera haremelerinin çocuklarını kendilerinin emzirmemesi, bu maksatla bir başka kadının tutulması eski bir âdettir... Taye denilen kalfa, çocuklu veya çocuğu henüz vefat etmiş bir cariyedir. Tayenin tedariki için etrafa ve esircilere böyle bir cariyeye ihtiyaç olduğu bildirilir. Getirilenlerden yaş ve şahsı uygun görülen birçok hekime gösterilir; vücudu, sütü varsa çocuğu etraflıca muayene ettirilir.²³

2.19. *Yürüyemeyen Çocuklar-7a*

Çocuğun vaktinde yürümesini sağlamak için, ...çocuk cuma günü, ezan vakti, minareye karşı “Salladım çocuğu salâya, yürüsün inşallah haftaya cumaya” diyerek sallanır, Sümbül Efendi’nin müezzini, Cuma salâsı verirken çocuğun kuşağını sırtında gezdirir.²⁴

2.20. *Söylemeyen Çocuklar-7b*

Çocuğun vaktinde konuşmasını sağlamak için, ...çocuğa yemek kaşıklarının bulaşık suyu, kanaryanın su kabından, muharremde aşure kâsesinden su içirilir. Eyüp’te Beşir Ağa Türbesi’nin anahtarı ile ağzı açılır.²⁵

2.21. *Diş Buğdayı-7b*

Altıncı aya doğru çocuğun ilk dişleri çıkar. İlk dişler, bebeğin gelişmesinin, büyümesinin işaretleridir. Bu sebeple aile içinde sevinçle karşılanır. “Diş buğdayı, diş bulguru” töreniyle Türkiye’nin birçok yerinde kutlanır. Buğday kaynatılır, yani “hedik” hâline getirilir. Akrabalar, komşular çağrılır, eğlence düzenlenir. Gelenler çocuğa birer hediye getirirler. Giyim eşyası, oyuncak, en çok getirilen hediyeler arasındadır. Kaynatılmış buğday çerezle karıştırılarak davete gelenlere ikram edilir. Bir tepsiye veya bir bez üzerine oturtulan çocuğun başından bir tutam hedik dökülür.²⁶

²⁰ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 147.

²¹ Nezihe Araz, vd, *21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz (Türk Töresi)*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul 1985, s. 50.

²² Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 147.

²³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25-26.

²⁴ Pertev Naili Boratav, *a.g.e.*, s. 180.

²⁵ Pertev Naili Boratav, *a.g.e.*, s. 180.

²⁶ Nezihe Araz, *a.g.e.*, s.53.

Çocuk sahibi anneler ve aileler, çocuklarını bu çarpıcı gücün zararından korumak için birçok çareye başvururlar. Bu çareler ve önlemlerin bir bölümü, nazarı uzaklaştıracağına inanılan “nazarlık” taşıma çevresinde toplanmaktadır.²⁷

2.22. Çürük Dişin Dama Atılması-8a

Kaynaklarda bu madde ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır ancak bazı yörelerde çürük dişin evde tutulması yoluyla kişinin evine sadık bir insan olacağı inancına şahit olunmuştur.

2.23. Memeden Kesme-8a

Çocukların süttten kesilmesi konaklarda çok önem verilen bir konudur. Çocuk erkek ise iki buçuk, kız ise iki yaşına bastığında artık süttten kesme vakti gelmiş olur. Önce çocuğa hane halkı tarafından emdiği meme gösterilerek “aman öö”, “kaka”, “umacı”, “acı” gibi sözlerle öğretilmeye çalışılır, memeyi ağzına aldığı zaman kendisine huzur vermemeye ve acı bir şey (mesela bir miktar sarısabır, kahve telvesi, mürekkebe vb. siyah ve acı şeyler) sürerek memeden öğretilmeye gayret edilir. Yavaş yavaş süttten kesmek için taye kalfa veya süttüne çocuğun yanına sık gelmemeye ve görünmemeye başlar.²⁸

2.24. Sünnet Olma-8b

Ülkemizde yedi, on bir ve on iki yaşları sünnet için en yaygın yaşlardır. Sünnet için son yaş sınırı da on beş olarak görünmektedir. Bununla beraber çok seyrek olarak şu ya da bu nedenle yaş sınırının dışına çıkanlar da olmaktadır. Örneğin “doğduktan yedi gün sonra” [gibi].²⁹

[Çocuğa] üzeri “maşallah”lı kırmızı, mavi ya da beyaz renkli kepe; beyaz ya da mavi gömlek; gömlek üzerine çaprazlama atılmış kırmızı kalın kurdele; kimi zaman genellikle beyaz renkli takım “sünnetlik” giysi; omuzda kırmızı ya da mavi renkte pelerin [giydirilir].³⁰

Sünnet en erken 4-5, en geç 14-15 yaşlarında yapılır. Birden çok erkek çocuğu bulunan aileler, hepsini birden sünnet ettirirler. Bu durumda en küçük erkek çocuğun yaşı 4’ten aşağı olabilir. Öksüz, yoksul çocukların sünnetleri yakın akrabaları, zengin kişiler veya hayır kurumları tarafından yaptırılır.³¹

Sünnet kıyafeti genellikle üzerinde maşallah yazılı bir başlık, beyaz pantolon ve ceketle yeni bir çift ayakkabıdan ibarettir. Elbisenin üzerinde kırmızı veya mavi bir pelerin geçirilerek kıyafet renklendirilir. Tabii ceketin içindeki beyaz gömlek, kravat, ayaklarda beyaz çoraplar unutulmaz. Kırsal kesimde ise sünnet çocuğuna yeni bir takım elbise yaptırılır.³²

²⁷ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, 2000, s. 169.

²⁸ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 29.

²⁹ Sedat Veyis Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979, s. 205.

³⁰ Örnek, *a.g.e.*, 1979, s. 206.

³¹ Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 54.

³² Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 55.

Ailenin gelir durumuna göre sünnet düğününde çeşitli eğlenceler düzenlenir. Yatağına yatan sünnet çocuğu eğlendirilerek acısı unutturulmaya çalışılır. Gölge oyunu, hokkabazların, komedyenlerin gösterileri, küçük konserler, halk oyunları sünnet eğlencelerini oluşturur.³³

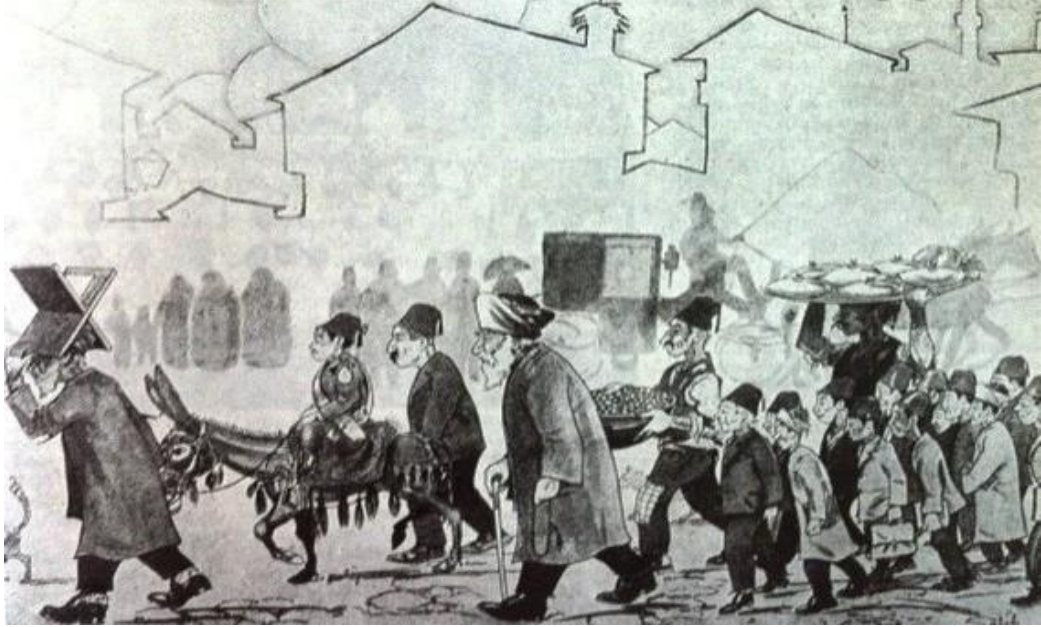
2.25. Mektebe Başlama-11a

Her çocuğun hayatında okula başlama çok önemli bir geçiş dönemidir. Çocuk, okula başladığı andan itibaren ailesi ve yakın çevresi dışında yabancı bir çevreyle tanışacak ve bu çevre ile iletişim kuracaktır.³⁴

Halk arasında âmin alayı olarak adlandırılan bu törene “bed-i besmele cemiyeti” de denilmektedir. Âmin alayı genellikle kandil, pazartesi veya perşembe günleri düzenlenirdi.³⁵

Çocuk evin kapısında görünür görünmez ilahiciler okumaya başlarlar, ilahicilerin arkasından âminciler; âmin âmin, diye tamamlarlardı.³⁶

Mektebe başlamada padişaha olan bağlılık dile getirilir, gülbank çekilir, hoca dua eder, ardından çocuk ilk dersini alırdı.³⁷

2.Şekil: Âmin Alayı³⁸

2.26. Lokma-14a

Ulaşılan kaynaklarda bu madde ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır ancak lokma dökme kültürünün bugün pek çok bölgede yaşadığını görmekteyiz. Özellikle güzel bir haber sonrası lokma dökme âdeti bugün de yaşamaktadır.

³³ Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 56.

³⁴ Nezihe Araz, *a.g.e.*, s. 63.

³⁵ Mustafa Öcal, “Âmin Alayı”, TDVİA, C. 3, İstanbul 1991, s. 63.

³⁶ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul 1977, s. 131.

³⁷ Atilla Özkırmı, “Amin alayı”, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 1, s. 106.

³⁸ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 1, s. 245.

3. DEĞERLENDİRME:

İnsanlığa altı asır hizmet etmiş bir medeniyetin kendine ait âdetlerinin olması muhakkaktır. Tahirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı *İstanbul'un Eski Âdetlerinden* adlı eserinde Osmanlı medeniyetine ışık tutmaya çalışmış ve bu âdetlerin bir kısmının yazılı belge niteliğinde günümüze taşınmasına hizmet etmiştir. Eserde belirtilen âdetlerin bir kısmının günümüzde de yaşatıldığı bilinmektedir. İstanbul'un eski âdetlerini genel hatları ve dikkat çeken yönleriyle ele almamız yararlı olacaktır.

Eserde bazı hastalıkların tedavisi ümidiyle gidilen mekân isimleri ayrıntılı olarak verilmiştir. İnsanların çocuk sahibi olmak için değişik tedavi yolları denediklerinden bahsedilmektedir. Baba Cafer Türbesi, Sünbül Efendi Tekkesi, Merkez Efendi Kuyusu, gidilen mekânlar olarak ifade edilmiştir. Çocuklardaki “bağlama” denilen hastalığa karşı, Baba Cafer Tekkesi'ne ya da Baba Efendi Tekkesi'ne gidildiğinden söz edilmiştir. Yürüyemeyen çocukların Koca Mustafa Paşa'daki Sünbül Efendi Tekkesi'ne götürüldüğünden söz edilmiştir. Konuşamayan çocuklar için Eyüp Tekkesi'ne bitişik bulunan Beşir Ağa Tekkesi'nin anahtarı çocuğun ağzına sokulup konuşturulmaya çalışıldığı ifade edilmiştir.

Hız. Meryem'in isminin verildiği “meryemana” otuyla yapılan uygulama sonucu doğuracak kadınla ilgili hükümde bulunulmuştur. Hız. Meryem, Hız. İsa (a.s.)'ın annesi olması ve babasız bir çocuk dünyaya getirmesi yönüyle önemlidir. Dinî inanışların âdetler üzerindeki etkisini bilmemiz açısından dikkat çekicidir.

Çocuğun göbeğinin kesilmesiyle ilgili âdette, çocuğun göbeği uzun kesilirse çocuğun güzel sesli olacağına inanılmış. Çocuğun göbek bağı cami duvarına sokulursa çocuğun âlim olacağı inancı hâkimmiş. Lohusa kadını ve çocuğu al basmasın diye anne ve çocuğun başına al kurdele takılması gibi âdetler günümüzde birçok yerde uygulanan âdetlerimizdendir.

Yeni doğan çocuklarda sıkça görülen “sarılık” hastalığından bahsedilmektedir. Sarılık hastalığına yakalanmaması için yeni doğan çocuğa sarı kıyafetler giydirmeye o gün olduğu gibi bugün de uygulanan bir âdettir.

Eserde İstanbul âdetleri olarak anlatılan fakat kaynaklarda rastlanmayan ilginç uygulamaların olduğunu da öğreniyoruz. “Sütümü almaya geldim.” âdeti bunlardan biridir.

Yazarın bazı âdetleri onaylamadığı görülmektedir. Çocuğun yüzünde çıkan çıbanın tedavisiyle ilgili uygulama yöntemini yazar, “Mundarlık, mundarlıkla geçse.” diye gâyet pis bir usulle tedavi etmek isterlerdi” şeklinde eleştirerek hiç uygun olmayan bir yöntemin izlendiğini belirtmiştir.

Bazı âdetlerin o gün itibarıyla sadece İstanbul'la sınırlı olmadığını görmekteyiz. Çocuğu yaşamayan kadınlara çare olarak uygulanan kollarına demirden bilezik takma âdetinin Maraş taraflarında da uygulandığı belirtilmektedir.

Yazar Hıristiyanlık inanışındaki çocuğu vaftiz etme ile İstanbul âdetlerinden olan çocuğu “kırklama”nın birbirine benzediğinden söz eder. Bu yönüyle “kırklama”nın Hıristiyan vaftizinden alınma ihtimali olduğunu belirtir.

Günümüzde bilhassa köylerde sürdürülen “çürük dişi dama atma” âdeti, İstanbul âdetleri içinde zikredilmektedir. Yazar, bu âdeti cahiliye Araplarına kadar götürerek “Hemen hemen bu âdetin aynısı onlarda vardı ve adına da remyüssin derlerdi.” diyor. Çürük dişi dama atarken “Karga al çürük dişini ver benim sağlam dişimi.” ifadesine yer veren yazar, âdeti bütün ayrıntısıyla birlikte vermiştir.

Sünnet olacak çocuğa giydirilen elbiselerden bahsederken şal bağlama işleminin “hamail” şeklinde yapıldığını anlatmıştır. Tahirü'l-Mevlevî bu âdeti anlatırken kendi kız kardeşi Aliyye Hanım'ın ölümünden bahseder. Kız kardeşinin ölümü üzerine yazdığı bir kıt'asına dipnotta yer vererek gelinlerin beline şal bağlama âdetine telmihte bulunur.

Çocuğun mektebe başlaması teferruatıyla anlatılmıştır. Sıbyan Mektebi ile başlayan eğitim hayatı Enderun Mektebi'yle devam eder. Çocuğun mektebe başlaması merasimle yapılır. Bu merasim çocuğun babasının maddi durumuna göre değişmektedir. Çocuğun babası fakir ise çocuğun elinden tutup mektebe götürür, çocuğu hocaya teslim edermiş. Ailenin maddi durumu orta hâlli ise çocuk giydirilir hısım, akraba, konu, komşu mektebe gidilir, çocuğun okumaya başlamasıyla hocaya dua ettirilmiştir. Öğrencilere para dağıtımının ardından tören bitermiş. Aile zengin ise teferruatlı bir tören düzenlenmiştir. Tören için hazırlıklar yapılır, âmin alayları ve ilahi grupları kurulmuş. Çocuk zenginliği gösterir tarzda giydirilmiştir. Mektepte oturacağı minder özenle yapılıp törende taşınmıştır. Halkın mektebe başlayan çocuğa saygısı ayrıntılı resmedilmiştir. “Gülbank” denilen duanın ardından dış merasim biter, merasim cemiyet evinde devam edermiş. Çocuğa hocanın besmele dedirtmesinin ardından aşirler okunmuş. Törene katılanlara yemek ya da lokma ikram edilmiştir. Böylece bed'-i besmele merasimi sona erermiş. Evi dar olanların bed' merasimi mektepte yapılmıştır.

Eserde mutfak kültürüne de değinilmiştir. Lokma tatlısının nasıl ve niçin yapıldığından bahsedilmiştir. Cem'iyetlerde lokma tatlısı yapıldığı gibi ölen birinin ardından da “lokma döktürme” denilen âdet üzere lokma tatlısı yapılmıştır.

Çocuğun eğitim hayatına başlamasına kadar İstanbul'un Eski Âdetleri adlı eserde verilen bazı unsurları sınıflayacak olursak; giysi olarak, sünnet günü çocuğa mavi ipekli kumaştan hırka, maşallah işlenmiş takke, şal, süslenmiş fes, sırmalı cüz kesesi; bed'-i besmele merasiminde, şal, sırmalı cüz kesesi, allı yeşilli elbise kavramlarından bahsedilmiştir. Süsleme malzemesi olarak mücevher ve kurdeleden söz edilmiştir. Eşya olarak, yeni doğan çocukları kırklamada kullanılan boncuk, kehribe, altın ve tas; bitki olarak, sarı sabır ve biber; yiyecek olarak, âşûrelik buğday, şeker, ceviz, fındık, badem ve kuru meyvenin olduğu dile getirilmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere âdetlerin kayıt altına alınması yönüyle önemli bir eserdir. Eser, günümüzde yaşayan âdetleri geçmişle mukayese etmemize olanak sağlamaktadır.

4. TIPKIBASIM-ÇEVİRİ YAZI

[1b] İSTANBULUN ESKİ 'ÂDETLERİNDEN'³⁹

Çocuk Sahibi Olmak İçin:

Çocuğu olmayanlar; çocuk sahibi olmak için ma'nevi saydıkları bazı tedbirlere baş [v]ururlardı. Ezcümle türbelere yağ, mum; tekyelere kurban gibi adaklar adarlardı. “Baba Ca'fer” türbesinden mum, (5) “Sünbül Efendi” tekyesinden gül “Merkez Efendi” kuyusundan taş alırlardı.

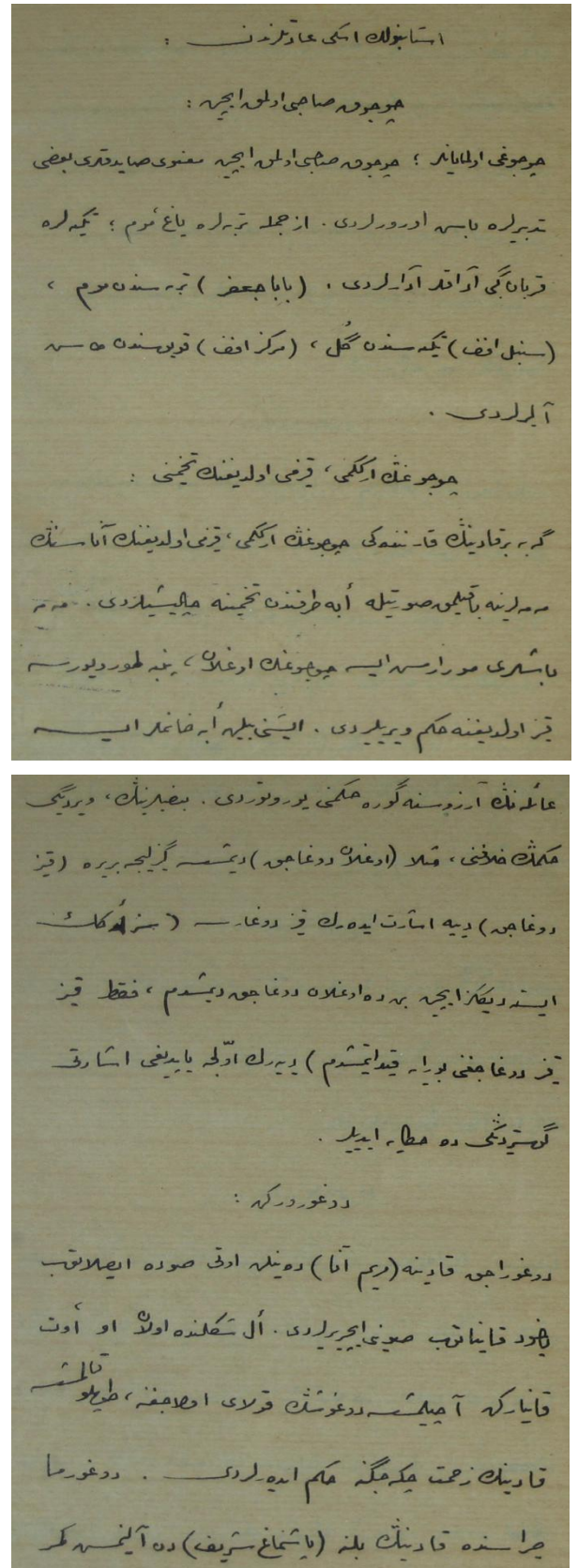
Çocuğun Erkek mi, Kız mı Olduğunun Tahmini:

Gebe bir kadının karnındaki çocuğun erkek mi, kız mı olduğunun anasının memelerine bakılmak sûretiyle ebe tarafından tahmine çalışılırdı. Meme (10) başları morarmış ise çocuğun oğlan, pembe duruyorsa kız⁴⁰ olduğuna hüküm verilirdi. İşini bilen ebe hanımlar ise

[2a] ailenin arzusuna göre hükmünü yürütürdü. Bazılarının verdiği hükmün hilafını, mesela “Oğlan doğacak.” demişse gizlice bir yere “Kız doğacak.” diye işaret ederek kız doğarsa “Siz erkek istediğiniz için ben de oğlan doğacak demiştim, fakat (5) kız doğacağını buraya kayıt etmiştim.” diyerek evvelce yaptığı işareti gösterdiği de hikâye edilir.

Doğururken:

Doğuracak kadına “meryemana” denilen otu suda ıslatıp yahûd kaynatıp suyunu içerlerdi. Al şeklinde olan o ot (10) kaynarken açılmışsa doğuşun kolay olacağına, toplu kalmışsa kadının zahmet çekeceğine hükmederlerdi. Doğurma sırasında kadının beline “Paşmağ-ı Şerif”den alınmış kemer

³⁹ İstanbul'un Eski Adetlerinden eski yazılı metni Süleymaniye Kütüphanesi No. 74'ten alınmıştır. Metin 20.yy. Türkçe'si göz önüne alınarak, Türkiye Türkçe'sine aktarılmıştır.

⁴⁰ Kız, kelimesi iki defa yazılmış.

[2b] kuşatılır, koluna Mekke'den getirilmiş yemeni bağlanır, orta yerde de Medine'den getirilmiş mum yakılırdı.

Göbek Kesilmesi:

Çocuğun göbeği uzunca kesilirse güzel sesli olacağı i'tikâd edilir. (5) Kuruyup düşen göbek parçası cami' duvarına sokulursa çocuğun 'âlim olacağı zan olunurdu.

Al Basmamak İçin:

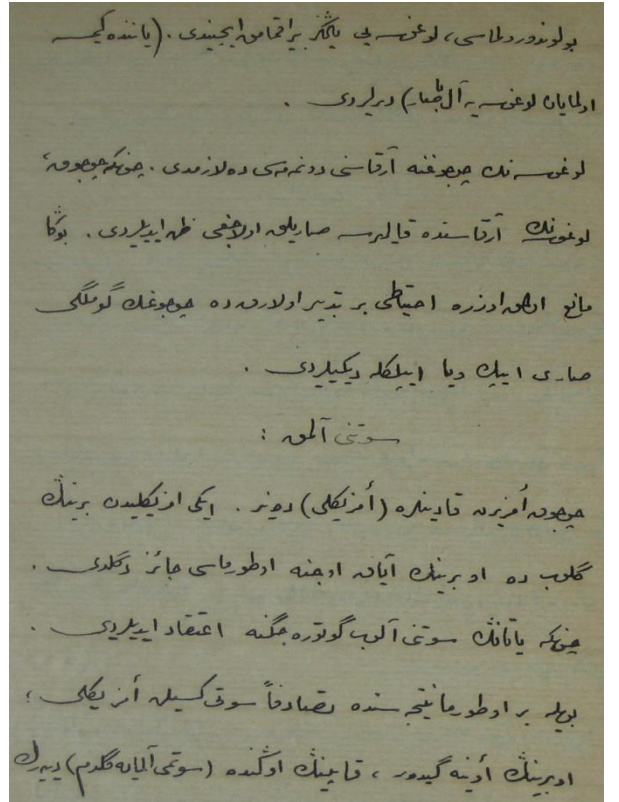
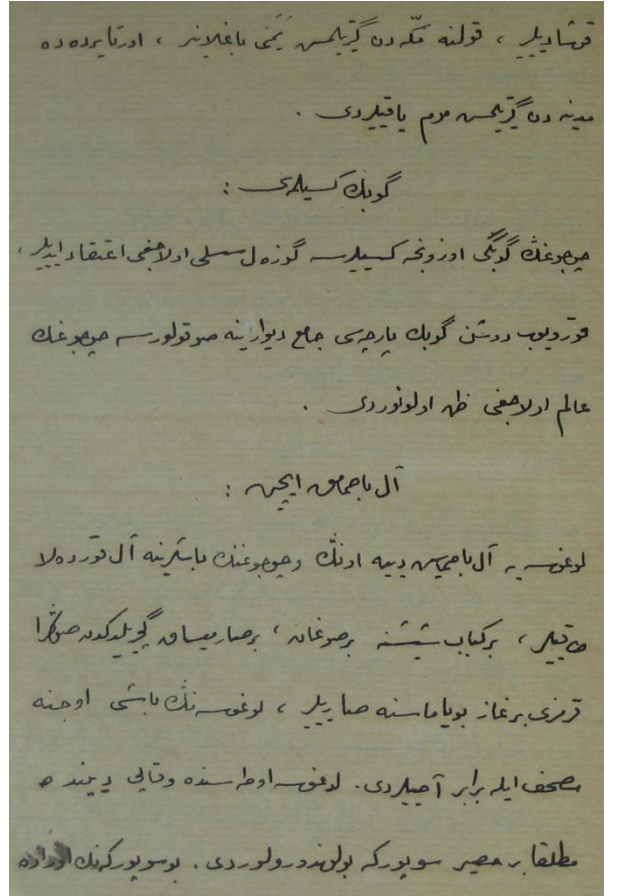
Lohusaya al basmasını diye onun ve çocuğunun başlarına al kurdele takılır, bir kebab şişine bir soğan bir sarımsak geçirildikten sonra (10) kırmızı bir gaz boyamasına sarılır. Lohusanın başı ucuna Mushaf ile beraber asılırdı. Lohusa odasında ve kapı dibinde mutlaka bir hasır süpürge bulundurulurdu. Bu süpürgenin orada

[3a] bulundurulması, lohusayı yalnız bırakmamak içindi. "Yanında kimse olmayan lohusaya al basar." derlerdi.

Lohusanın çocuğuna arkasını dönmemesi de lazımdı. Çünkü çocuk, lohusanın arkasında kalırsa sarılık olacağı zannedilirdi. Buna (5) mâni' olmak üzere ihtiyati bir tedbir olarak da çocuğun gömleği sarı ipek veya iplikle dikilirdi.

Sütünü Almak:

Çocuk emziren kadınlara "emzikli" denir. İki emzikliden birinin gelip de öbürünün ayakucuna oturması câiz değildi. (10) Çünkü yatanın sütünü alıp götüreceğine i'tikâd edilirdi. Böyle bir oturma neticesinde tesâdüfen sütü kesilen emzikli öbürünün evine gider, kapının önünde "Sütümü almaya geldim." diyerek

[3b] dönerdi. Eve gelince de kendisine “Sütünü getirdim.” diye arkasından ve omzunun üstünden bir bardak şeker şerbeti verilirdi.

Hatır Sormalar:

Lohusa evi tarafından konuya, komşuya, hısıma, akrabaya şerbet (5) gönderilirdi. Bu şerbet; hususî yapılan kırmızı renkli bir şekerden kaynatılır, ziyaretçilere büyük fincan içinde sıcak olarak verilir, gönderilecek yerlere sürahiler içinde ve soğuk olarak gönderilirdi. Sürahinin baş tarafında kırmızı bir gaz boyaması bulunur. Çocuk kız ise gaz boyamasıyla sürahinin ağzı ve kapağı sarılır, erkek ise şişenin (10) yalnız boğazı dolanırdı.

Kendilerine şerbet gelenler de lohusaya hatır sormak için gitmek ve hediyeye götürmek mecburiyetinde idiler. Hediyeler, hâl ü vakte göre olurdu. Şeker, kurabiye,

[4a] kumâş, zînet altını gibi şeyler götürülürdü.

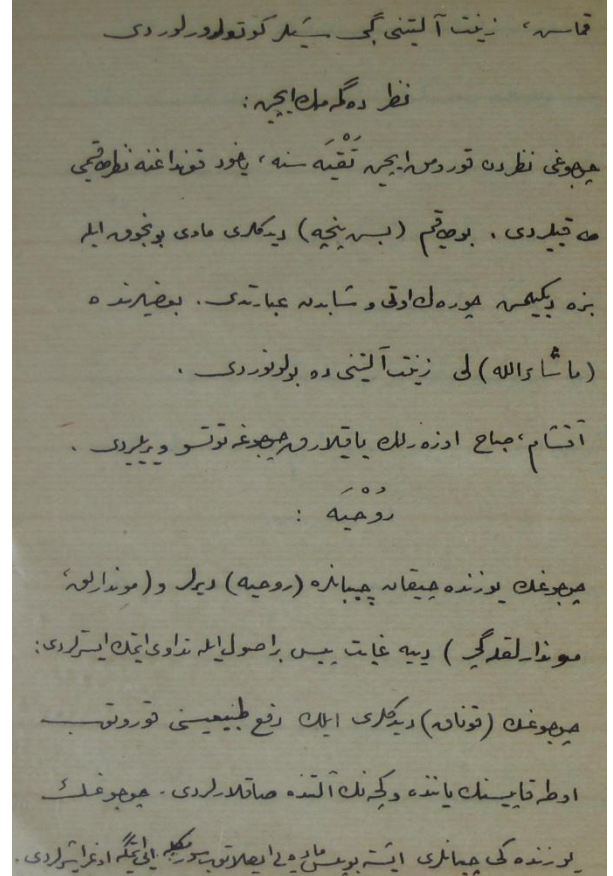
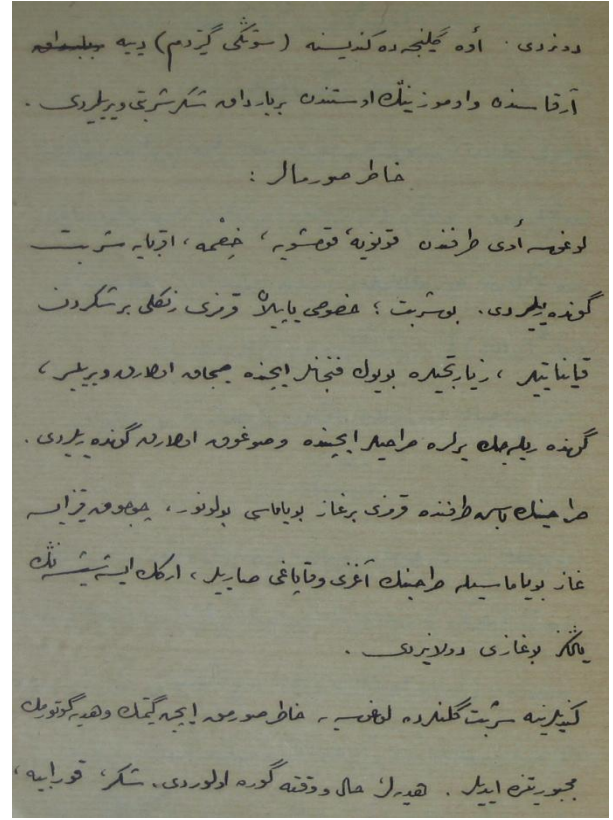
Nazar Değmemek İçin:

Çocuğu nazardan korumak için takkesine, yahûd kundağına nazar takımı takılırdı. Bu takım “beş pençe” dedikleri mâvi boncuk ile (5) beze dikilmiş çörekotu ve şâbdan ibâretti. Ba'zılarında “Mâşâllah”lı zînet altını da bulunurdu.

Akşâm, sabâh üzerlik yakılarak çocuğa tütsü verilirdi.

Rûhiyye :

Çocuğun yüzünde çıkan çibanlara “rûhiyye” derler ve “mündârlık, (10) mündârlıkla geç” diye gayet pis bir usul ile tedavi etmek isterlerdi. Çocuğun “konak” dedikleri ilk def-i tabîyesini kurutup oda kapısının yanında ve keçenin altında saklarlardı. Çocuğun yüzündeki çibanları işte bu pis maddeyi ıslatıp sürmekle iyi etmeye uğraşırlardı.

[4b] Ad Koyma:

Doğumunun üçüncü günü çocuğun sağ kulağına ezan okunur, sol kulağına kâmet getirilir, ondan sonra adı konurdu. Ad koyma merasimi ya çocuğun babası, yahûd başka muhterem bir zât tarafından icrâ edilirdi. (5) Ahmed, Mehmed, Fâtma, 'Âyşe gibi mukaddes bilinen bir isimle beraber mahlas olarak diğer bir ad konurdu.

Ebe, çocuğun göbeğini keserken aklına gelen bir isim söylerdi ki buna "göbek adı" derlerdi. Bazen bu isim ibka bazen tebdil edilirdi.

Ad Değiştirme:

(10) Ba'zen çocuk cılız ve hastalıklı olurdu. Buna adını sebep bulurlar ve "Adını kaldıramadı!" diye ismini değiştirirlerdi.

Çocuğu satma ve bağlama:

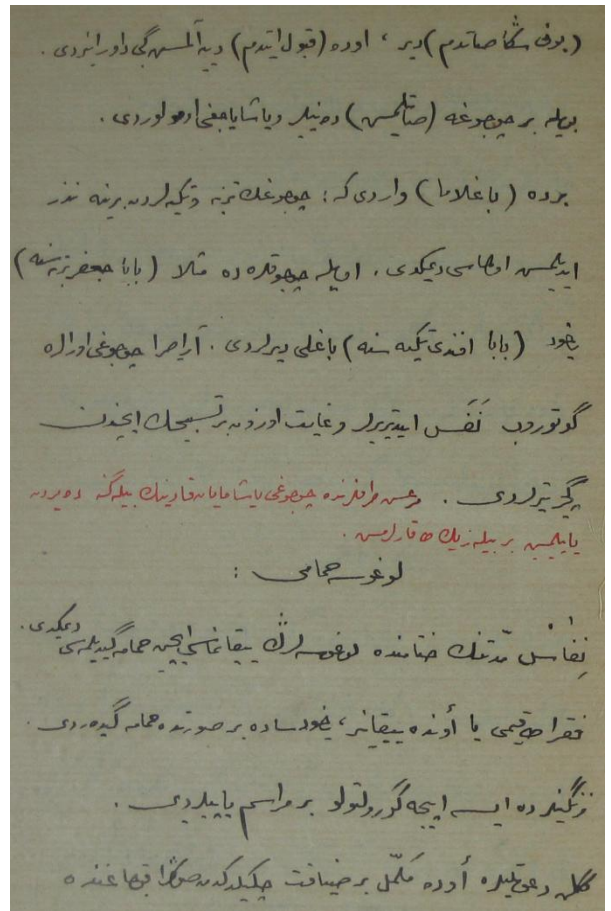
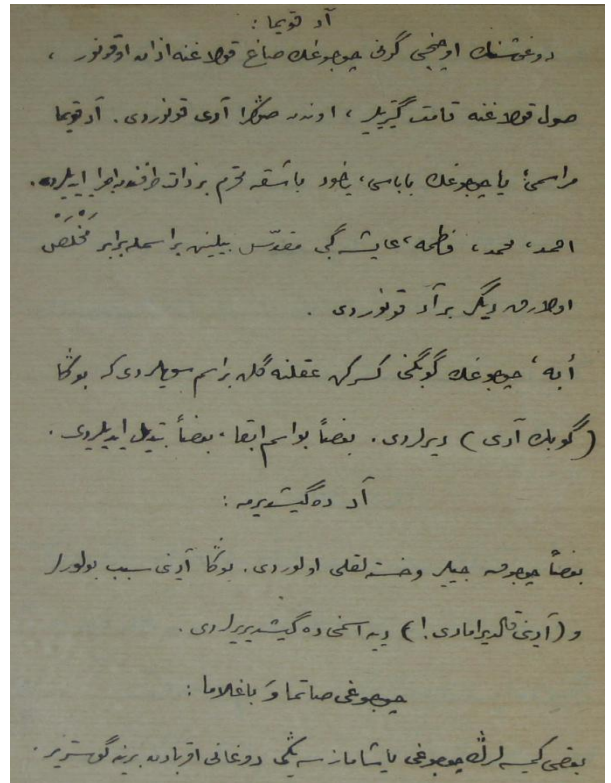
Ba'zı kimselerin çocuğu yaşamazsa yeni doğanı akrabadan birine gösterir.

[5a] "Bunu sana sattım." der, o da "Kabul ettim." diye almış gibi davranırdı. Böyle bir çocuğa "satılmış" denilir ve yaşayacağı umulurdu.

Bir de "bağlama" vardı ki çocuğun türbe ve tekyelerden birine nazar edilmiş olması demektir. Öyle çocuklara da mesela "Baba Ca'fer türbesine" (5) yahûd "Baba Efendi tekyesine" bağlı derlerdi. Ara sıra çocuğu oralara götürüp nefes ettirirler ve gâyet uzun bir tespihin içinden geçirirlerdi. Maraş taraflarında çocuğu yaşamayan kadının bileğine demirden yapılmış bir bilezik takarlarmış.

Lohusa Hamâmı:

(10) Nifâs müddetinin hitâmında lohusaların yıkanması için hamama gidilmesi demektir fukara takımı ya evinde yıkanır, yahûd sâde bir sûrette hamama giderdi. Zenginlerde ise iyice gürültülü bir merâsim yapılırdı. Gelen da'vetililere evde mükemmel bir ziyâfet çekildikten sonra kucağında

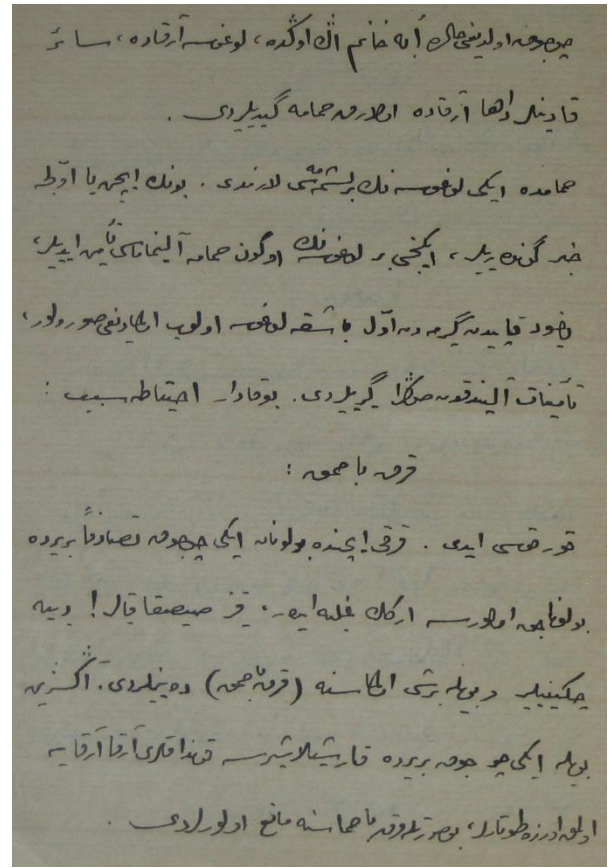

[5b] çocuk olduğu hâlde ebe hanım en önde, lohusa arkada, sair kadınlar daha arkada olarak hamama gidilirdi.

Hamâmda iki lohusanın birleşmemesi lazımdı. Bunun için ya evvelce haber gönderilir, ikinci bir lohusanın o gün hamâma alınmaması temin edilirdi. (5) Yahûd kapıdan girmeden evvel başka lohusa olup olmadığı sorulur, temînat alındıktan sonra girilirdi. Bu kadar ihtiyâta sebep:

Kırk Basmak:

Korkusu idi. Kırkı içinde bulunan iki çocuk tesadüfen bir yerde bulunacak olursa erkek galebe eder, kız sıksa kalır! diye (10) çekinilir ve bir şey olmasına “kırk basmak” denilirdi. Ansızın böyle iki çocuk bir yerde karşılaşırsa kundakları arkaya olmak üzere tutarak bu sûretle kırk basmasına mâni olurlardı.

[6a] Bir de:

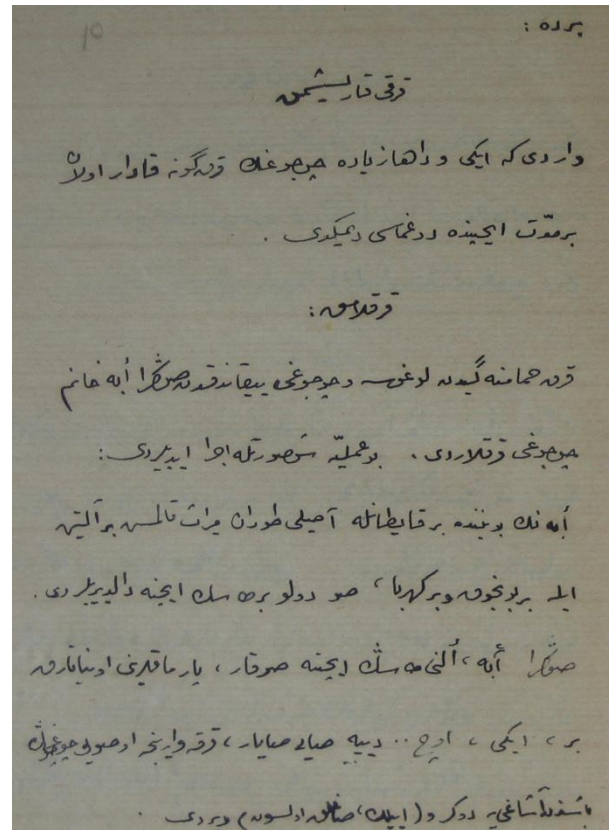
Kırkı Karışmak:

Vardı ki iki ve daha ziyâde çocuğun kırk güne kadar olan bir müddet içinde doğması demektir.

Kırklamak:

(5) Kırk hamâmına giden lohusa ve çocuğu yıkandıktan sonra ebe hanım çocuğu kırklardı. Bu ameliyye şu sûretle icra edilirdi:

Ebenin boynunda bir kaytanla asılı duran miras kalmış bir altın ile bir boncuk ve bir kehriba, su dolu bir tasın içine daldırılırdı. (10) Sonra ebe, elini tasın içine sokar, parmaklarını oynatarak bir, iki, üç ... diye sayı sayar, kırka varınca o suyu çocuğun başından aşağıya döker ve “İyilik, sağlık olsun.” derdi.

[6b] İşte “kırklamak” bu idi ki Hristiyanların vaftizinden alınmış olmak ihtimâli vardır.

Süt Çalkamak:

Yeniden gebe kalmış emzikli bir kadının sütü çocuğa dokunur ve ishali verirse “süt çalkalamış” diyerek kadına süt vermezler, ya sütüne tutarlar (5) yahûd çocuğu başka bir vâsıta ile emzirirler ve yahûd süttten keserlerdi.

Süt Nine:

Başkasının çocuğunu emziren kadınlara “süt nine” derlerdi. Ya kibarlık dolayısıyla zahmet çekilmemek için, yahûd çocuğun anası hasta ve çelimsiz bulunduğu için tutulurdu bunların salık alındığı yerler hamamlardı. (10) Çünkü sütninelik etmek isteyen kadınlar oralara mürâca’atla böyle bir istek vuku’unda kendilerinin haber verilmesini, rica ederlerdi.

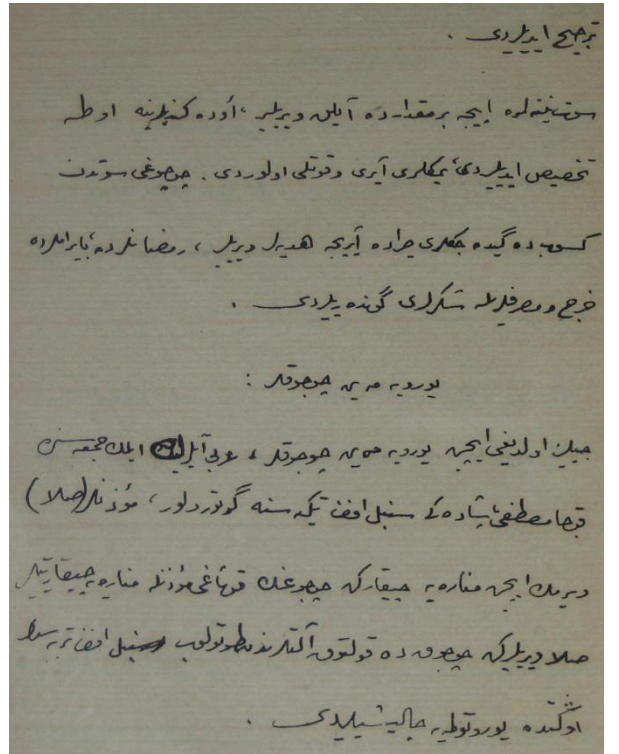
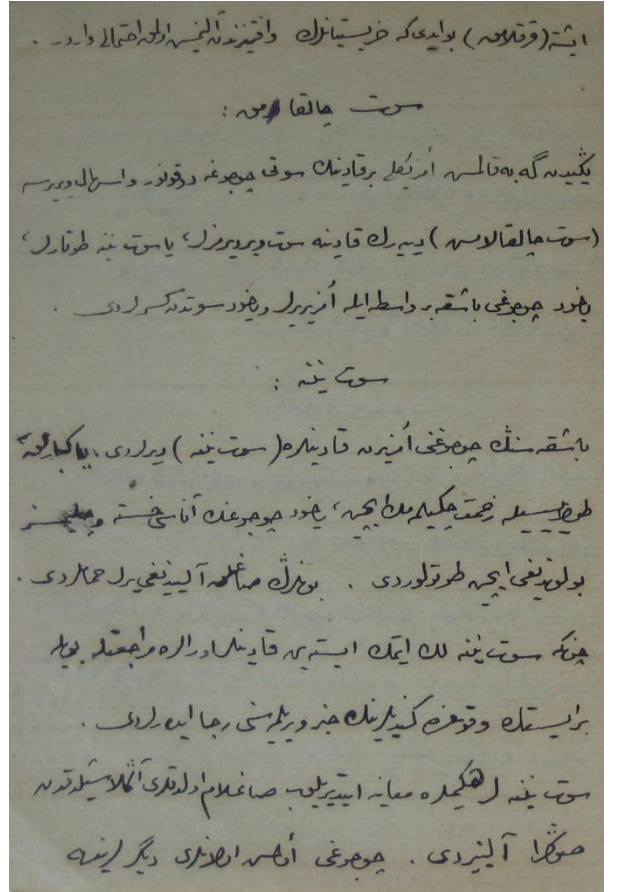
Sütninelere hekimlere mu’âyene ettirilip sağlam oldukları anlaşıldıktan sonra alınırđı. Çocuğu ölmüş olanları diğerlerine

[7a] tercih ederlerdi.

Sütninelere iyice bir miktarda aylık verilir, evde kendilerine oda tahsis edilirdi, yemekleri ayrı ve kuvvetli olurdu. Çocuğu süttten kesip de gidecekleri sırada ayrıca hediyeler verilir, ramazanlarda, bayramlarda (5) harç u masraflarıyla şekerleri gönderilirdi.

Yürüyemeyen Çocuklar:

Cılız olduğu için yürüyemeyen çocuklar, Arabi ayların ilk cumasında Koca Mustafa Paşadaki Sümbül Efendi tekyesine götürülür, müezzinler “sela” vermek için minâreye çıkarken çocuğun kuşağı müezzinle minâreye çıkartılır. (10) Sela verilirken çocuk da koltuk altlarından tutulup “Sümbül Efendi türbesinin” önünde yürütölmeye çalışılırdı.

[7b] Bu usul, Sümbül Efendi tekyesine de münhasır değildi. Sela verilen ve geniş avlusu olan başka câmi'lerin meydânında da yapılırdı.

Söylemeyen Çocuklar:

Söylemek çağına gelip de söyleyemeyen çocuklara kafesteki kanarya (5) kuşunun soluğundaki sûret, bir de yemek kaşıkları yıkandıktan çalkadıkları sudan içirilirdi. Geveze olanlara “kaşık suyu içmiş” diyerek bu ‘âdete telmîh ederlerdi.

Eyûp türbesine bitişik bulunan Beşir Ağa türbesinin anahtarı da zavallı çocuğun ağızcağızına sokulmak sûretiyle söyletmeye uğraşırlardı.

(10) Diş Buğdayı:

Çocuğun dişleri çıkmaya başlayınca aşurelik, yağı dökülmüş, kabuğu çıkarılmış buğdayı şekerle pişirirler, üzerine ceviz, yahûd fındık, yahûd badem gibi kuru meyvelerin döğülmüşünü serperler, şükrané alarak konuya, komşuya dağıtırlardı.

[8a] Çürük Dişin Dama Atılması:

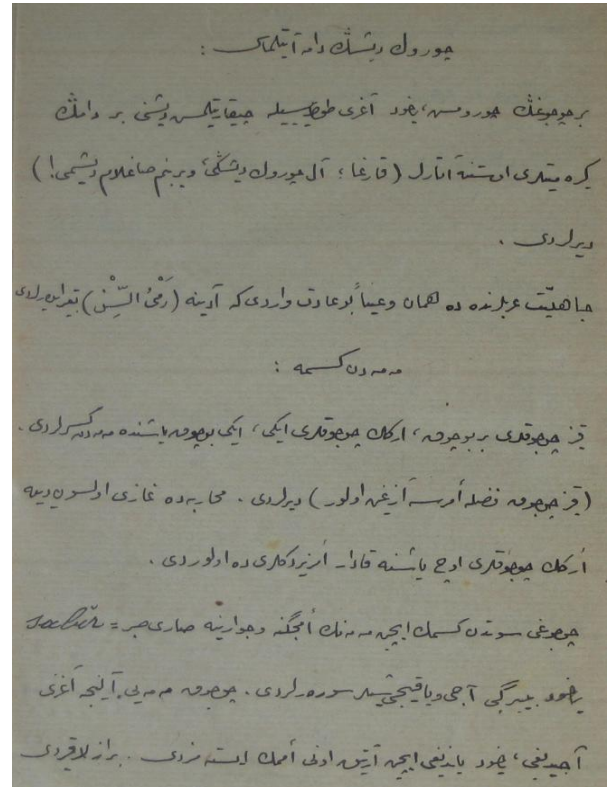
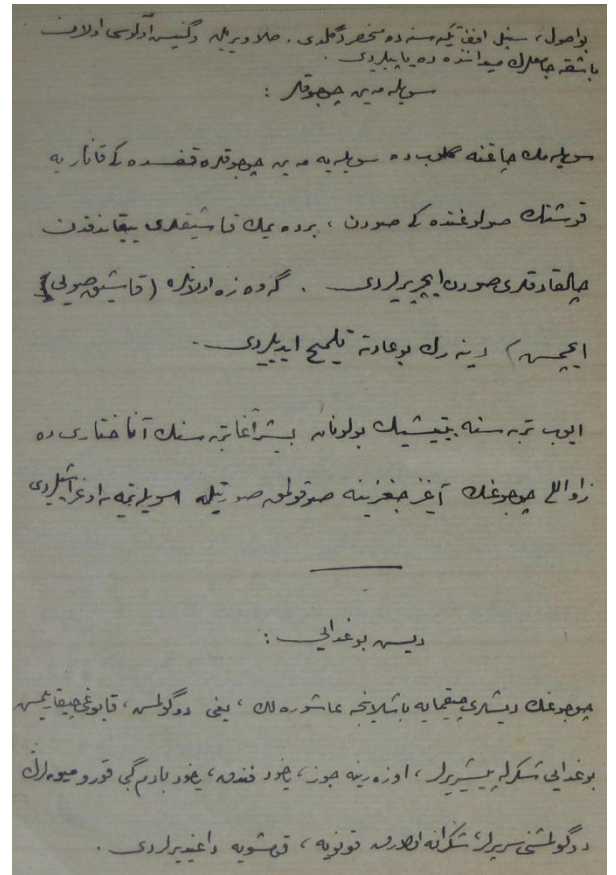
Bir çocuğun çürümüş yahûd ağrı dolayısıyla çıkartılmış dişini bir damın kiremitleri üstüne atarlar “Karga al çürük dişini ver benim sağlam dişimi!” derlerdi.

(5) Cahiliyyet ‘Araplarında da hemân ve aynen bu âdet vardı ki adına “remyü's-sin” ta'bir ederlerdi.

Memeden Kesme:

Kız çocukları bir buçuk, erkek çocukları iki-iki buçuk yaşında memeden keserlerdi. “Kız çocuk fazla emerse azgın olur” derlerdi. Muharebede gâzi olsun diye erkek çocukları üç yaşına kadar emzirdikleri de olurdu.

(10) Çocuğu süttten kesmek için memenin emceğine ve civârına sarısabır yahûd biber gibi acı ve yakıcı şeyler sürerlerdi. Çocuk memeyi alınca ağzı acıdığı yahûd yandığı için artık onu emmek istemezdi. Biraz lakırdı

[8b] anlayacak çağda ise memenin ucuna mürekkep sürerler “öcü” diyerek çocuğu korkuturlar bir taraftan da dolaştırmak, oyalamak ve anasını göstermemek sûretiyle memeyi unutturmaya çalışırlardı.

Çocuğu süttten kesilen kadının sütü çekilsin diye koltuklarının altına (5) sabun koyarlar, göğsünü ve arkasını hamam peştamalıyla sararlardı.

Sünnet Olma:

Erkek çocuklar, sünnet olmaya dayanabilecekleri bir çağa gelince iyice bir külfet ihtiyâr olunur. Yapılan cemiyete “sünnet düğünü” denilirdi.

Çocuğun yeni elbisesi giydirilir. Sağ omuzuna sol koltuğu (10) altına gelmek ve “hamâil” denilen tarzda olmak üzere

[9a] bir şal bağlanır.(•) Fesinin üstüne mücevher ve kurdele takılır, hısım, akraba, ahbâb evlerine gidilerek sünnet düğününe da‘vet edilirdi.

Sünnet günü çocuğa (nazar değmesin diye) mavi ipekli kumaştan hırka ve alta rastgele ciheti “maşallah” işlenilmiş takke giydirilir, (5) mükellef bir karyola hazırlanır, sünnet edildikten sonra oraya yatırılırdı.

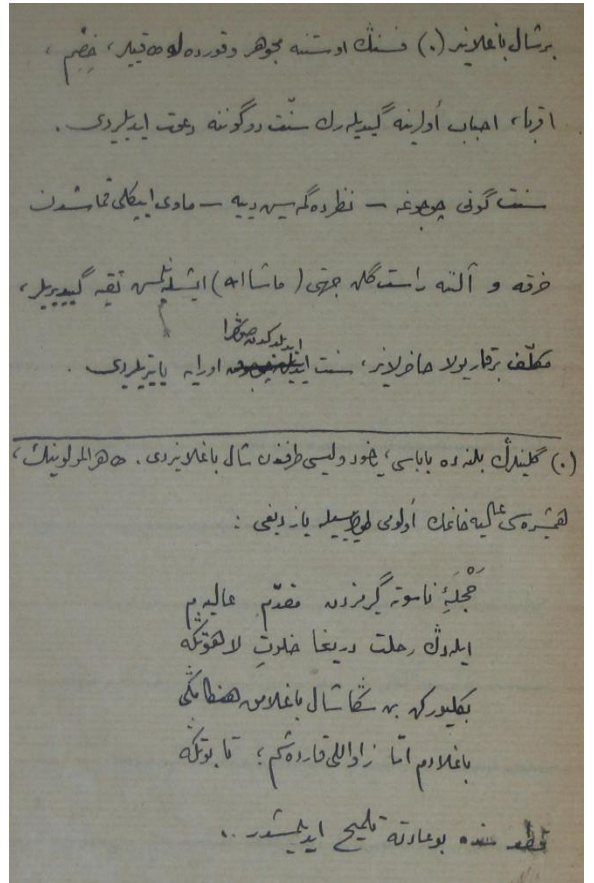
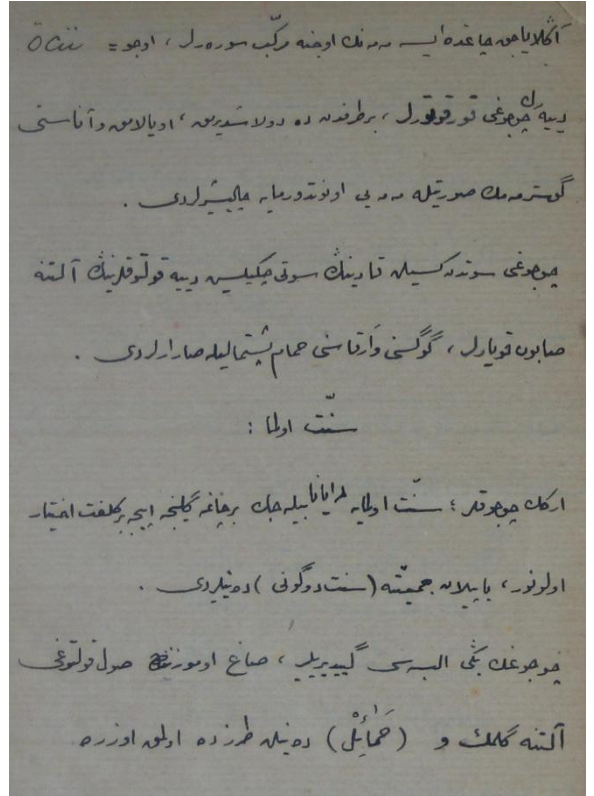
(•)Gelenlerin beline de babası yahûd velîsi tarafından şal bağlanırdı. Tahirü'l-Mevlevî'nin hemşîresi ‘Âliyye Hânımın ölümü dolayısıyla yazdığı:

Hacle-i nâsuta girmezden mukaddem
‘Âliyem

Eyledin rihlet dirîgâ halvet-i lâhutına

(10) Bekliyorken ben sana şal bağlamak
hengâmını

Bağladım amma zavallı kardeşim tâbûtuna
kıt'asında bu ‘âdete telmih edilmiştir.

[9b] Getirilmiş olan hokkabazlar sünnet edilen çocuğun hitâm esnasında bağırmasını bastırmak için hem def çalarlar, hem bir ağızdan “Maşallahdır! Maşallah! Selâmettir inşallah!” diye gürültü ederlerdi. Sünnet edilmiş çocuğun uyumamasına ehemmiyet verirlerdi. Çünkü (5) uyursa “uyku hâliyle yarası açılır kanı boşanır” derlerdi. Bunun için sünnet gününün gecesinde çalgı, hokkabaz, çengi, karagöz, kukla, orta oyunu gibi eğlencelerle sabahı ederlerdi. Fakat bunlarla eğlenenler çocuklardan ziyâde büyükler olurdu.

Sünnet düğününe gelenler çocuğa münâsib hediyeler getirirlerdi. (10) Çocuk küçük ise hediyeler oyuncak nev’inde büyücek ise daha ziyâde işe yarayacak şeylerden seçilir, yahûd kese ve çanta içinde para verilir.

[10a] Çocuğu “geçmiş olsun” diye tebrik edenler olduğu gibi “güle güle kullan” diye latife edenler de olur. Hatta “Bu geçti, ileride mısır koçanıyla törpülenecek.” diye korkutanlar da bulunurdu.

Zengin ve kibar takımları çocuklarıyla beraber fukara çocukları da sünnet ettirirler, (5) onlara elbise yaptırırlar, biraz da para verirlerdi.

Padişah çocukları sünnet edilecek olursa kışla ve mektep gibi yerler hastahâne hâline getirilir, mürâca‘at eden çocuklar sünnet edilip yatırılır; elbise, oyuncak gibi şeylerle hatırları hoş edilir, her türlü oyun ile bir gece eğlendirildikten sonra evlerine gönderilirdi.

(10) Böyle ‘umûmî sünnetlerde yaşı ilerlemiş kimselerin de hastanelere mürâca‘at ettikleri olurdu.

Şehzâdeleri mücevherli ustura ile sünnet ederlermiş ki “Hazine-yi Hümayûn”da bunlardan birkaç tane vardır.

کریه ادری حق بار ، ست ایله میوهله فانه اما سفه
باغیماشی باصدیه ایجه هم دف هاندلر ، لهم بر آغزیت
(ماشا لله ما شا ا سلامه انشا ه) بیه گورولو ایملری
ست ایله میوهله اربا ماشنه اهیت دیرلری . هنک
(ادولرسه اوقولیلد یاری آیلد ، قانی بوئینر) دیرلری . بوئنه
ایجه سنت گونک گجه سفه هالی ، هق بار ، هنگ قارا گوز
قونلا ، اونا ادری گی اکلچرله صبا میملری . فقط
بوزلره اکلچرل میوهلر زاده بوکل اولورک .
سنت دوگونه گلر ، میوه مناسب هدیه لگیلری
میوه کوبله ایله لقیل اربوچانه نغده ، بیوهله ایله ها
زاده ایله یارایمجه شیرنه سچیلر ، فود کی و هاندلر ایله
پاره دیرلری .

هری (گجه ادری) بیه تبریک ایله ادری گی (گور گور قونلا)
ایله لطفه ادره اولور ، هتی (بوکی ، ایله مصر قوه ایلد توپولمه)
ایله قونلا ادره بولورلری .
نکته دکه هتی ، میوه قیل بر فقاهه هتی ده سنت ایملری
انزه البه بایرلر ، براده پاره دیرلری .
پادشاه هر هتی سنت ایله هک اولورسه قیلا ادری گی ریل
سه فانه هاله گیلر ، راجعت ایله میوه قیل سنت ایله بایر
البه ، اربوچانه گی شیرله هاندلری هوسه ایلر ، هک تولو اولون
ایله برکیم اکل میوه کده هک اولرینه گونده بیلری .
بیلیم هوسی سنته یاشی ایلر امسه کله ده هته فانه ره همت ایملری اولور .
سهراده لری هوسه ایلر سنت ایله رسه که (قونه هه اون) ده بولور
برقاع دانه واردر .

[10b]⁴¹**[11a] Mektebe Başlama:**

H.12/M.19. asra kadar İstanbul'da 'umûmî tahsîl ibtidâî derecesinde mektepler vardı ki bunlara "sıbyân mektebi" denirdi. Bunları bitiren çocuklar hoca olacaksa mektebe, kâtib olacaksa kaleme, saray hizmetine (5) girmek istiyorsa "Enderûn Mektebi"ne giderdi.

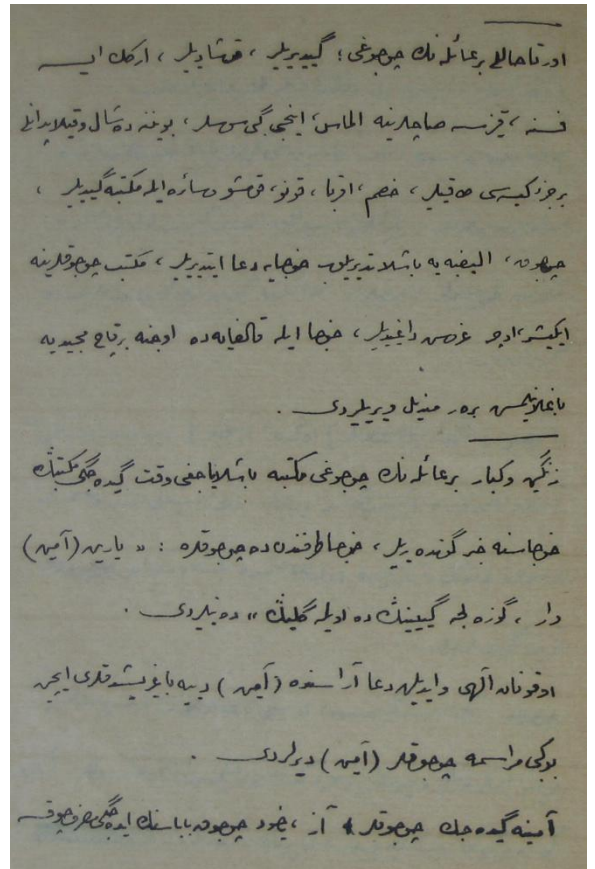
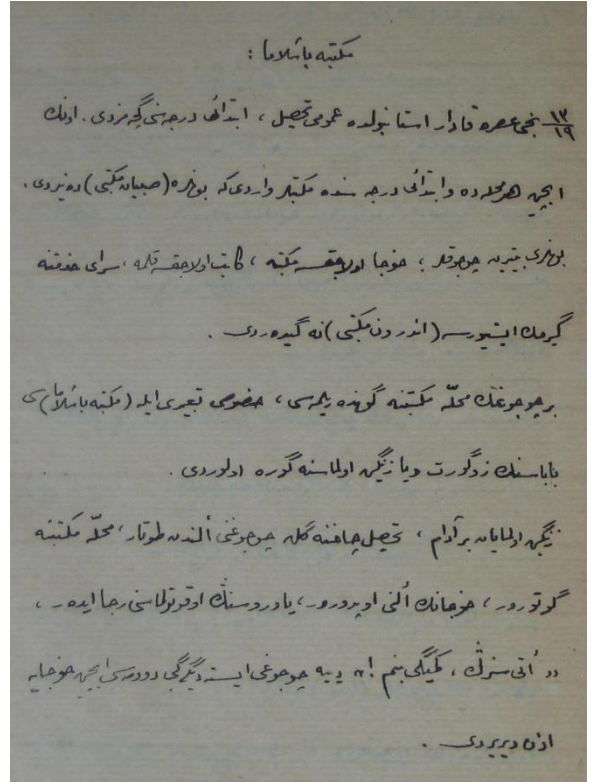
Bir çocuğun mahalle mektebine gönderilmesi husûsî ta'biri ile "mektebe başlaması" babasının züğürt veya zengin olmasına göre olurdu.

Zengin olmayan bir adam tahsil çağına gelen çocuğunu elinden tutar mahalle mektebine götürür, hocanın elini öptürür, yavrusunun okutulmasını rica eder (10) "Eti senin, kemiği benim!" diye çocuğu istediği gibi dövmesi için hocaya izin verirdi.

[11b] Orta hâlli ailenin çocuğu giydirilir, kuşatılır, erkek ise fesine, kızsı saçlarına elmas, inci gibi süsler; boynuna da şal ve kılapdanlı bir cüz kesesi takılır; hısım, akraba, konu, komşu vesâire ile mektebe gidilir. Çocuk elifbeye başlattırılıp hocaya du'a ettirirler. Mektep çocuklarına (5) ikişer, üçer kuruş dağıtılır. Hoca ile kalfaya da ucuna birkaç mecidiye bağlanmış birer mendil verirdi.

Zengin ve kibar bir 'ailenin çocuğu mektebe başlayacağı vakit gideceği mektebin hocasına haber gönderilir, hoca tarafından da çocuklara "yarın 'âmîn' var güzelce giyinin de öyle gelin" denilirdi. (10) Okunan ilâhî ve edilen dua arasında "âmîn" diye bağıştıkları için bu gibi merâsime çocuklar "âmîn" derlerdi.

Âmine gidecek çocuklar az, yahûd çocuk babasının edeceği masraf çoksa

⁴¹ Sayfa boş olduğu için alınmamıştır.

[12a] başka mekteplerden de hocaları ve kalfaları ile talebe çağrılırdı. Çok defa perşembe nâdiren pazartesi günleri yapılan mektep cemiyetlerinde sabahleyin çocuklar bayramlık, seyranlık elbisesini giyinmiş oldukları hâlde mektepte toplanırlar, bazıları daha mektebe gitmeyen küçük kardeşlerini de (5) getirirlerdi.

İlâhiciler (ilâhi okuyan çocuklar) önde, âmînciler (âmîn diye bağıranlar) arkada olmak üzere ikişer ikişer dizilirler, allı yeşilli elbise ve masumâne bir şevk ü şetâret içinde oldukları hâlde mektebe başlayacak çocuğun evine giderlerdi.

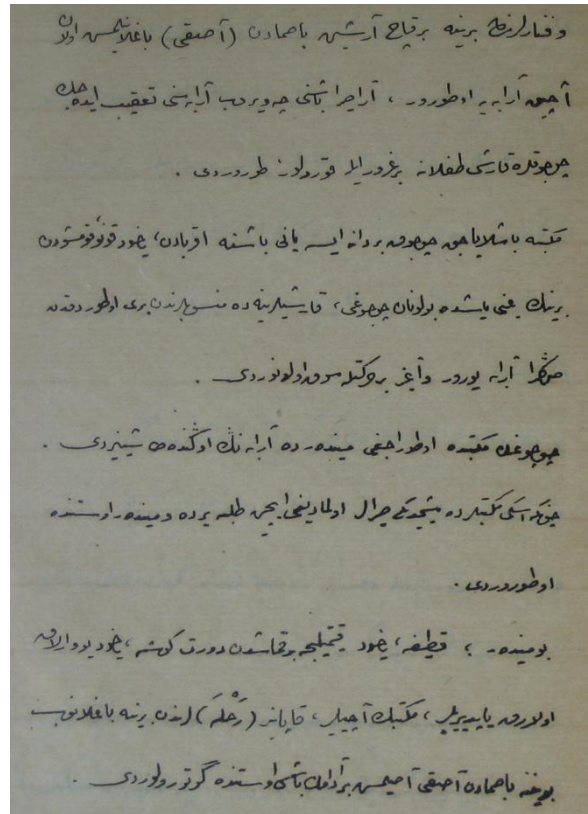
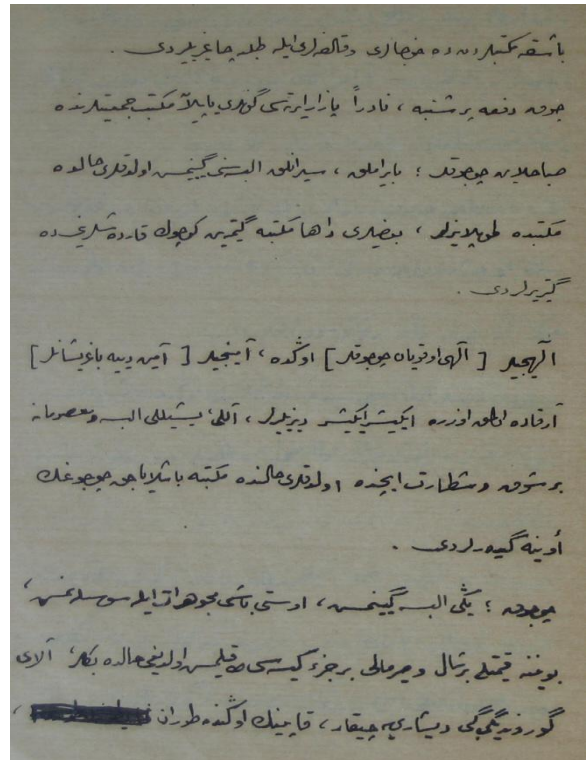
(10) Çocuk yeni elbise giyinmiş üstü başı mücevherât ile süslenmiş boynuna kıymetli bir şal ve sırmalı bir cüz kesesi takılmış olduğu hâlde bekler, alay görüldüğü gibi dışarı çıkar, kapının önünde duran

[12b] ve fenerlerinden birine birkaç arşın basmadan (askı) bağlanmış olan açık arabaya oturur, ara sıra başını çevirip arabasını ta'kip edecek çocuklara karşı tıflâne bir gurur ile kurulup dururdu.

Mektebe başlayacak çocuk bir tane ise yanı başına akrabadan yahûd konu komşudan (5) birinin aynı yaşta bulunan çocuğu, karşılıklarına da mensûblarından biri oturduktan sonra araba yürür ve ağır bir hareketle sevk olunurdu.

Çocuğun mektepte oturacağı minder de arabanın önünde taşınırdı. Çünkü eski mekteplerde şimdiki sıralar olmadığı için talebe yerde ve minder üstünde otururdu.

(10) Bu minder kadife yahûd kıymetlice bir kumaştan dört köşe yahûd yuvarlak olarak yaptırılır, mektebin açılır kapanır "rahle"lerinden birine bağlanıp boynuna basmadan askı asılmış bir adamın başı üstünde götürülürdü.

[13a] Arabanın yürümesiyle “ilâhicibaşı” da alayın önüne geçer, çocuklara mahsus tiz bir sesle ilâhiye başlardı. İlâhicibaşı çocukların en ziyâde makâm ve perde bilen olduğu için terennümün idaresi ona ait idi. Binaenaleyh birinci sıranın sağ tarafında bulunur bazen de en öne geçer, arka arka yürürdü.

(5) İlâhilerin her iki mısra'ında bir ilâhiciler durur, âmînciler “Âmîn!” diye bağırdı.

Bu rengârenk ve pür-ahenk alayın geçtiği cadde ve sokaklardan geçenler durur, kahvelerde oturanlar ayağa kalkar, dükkânında çalışanlar işini bırakır, evinde bulunanlar meşguliyetini terk ile kafes arkasına koşar; gözleri yaşlı, dudakları (10) tebessümlü olduğu hâlde alayın geçişini seyredirdi.

Âmîn alayı verilmiş karara göre bazı mahalleleri dolaştıktan sonra cemiyet evinin kapısı önünde durur, orada da ilâhiler okunup “gülbank”

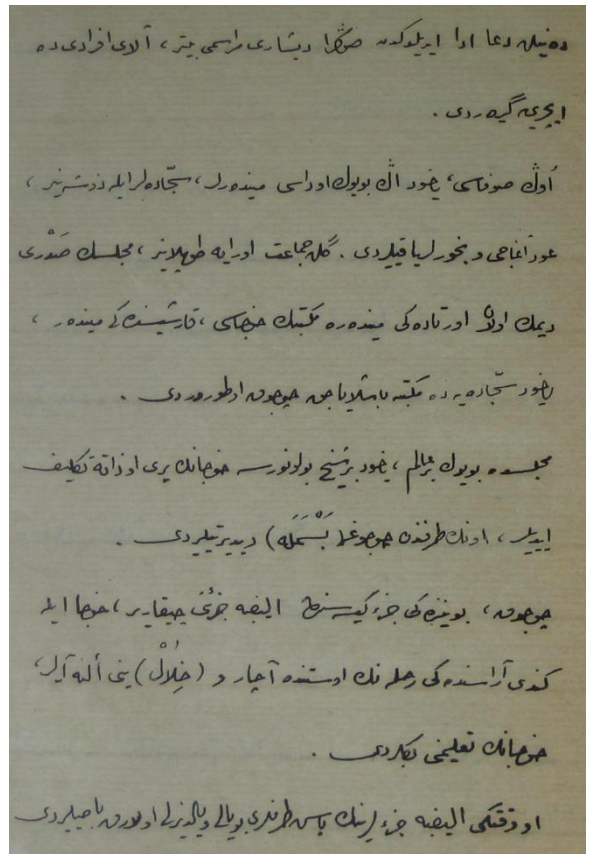
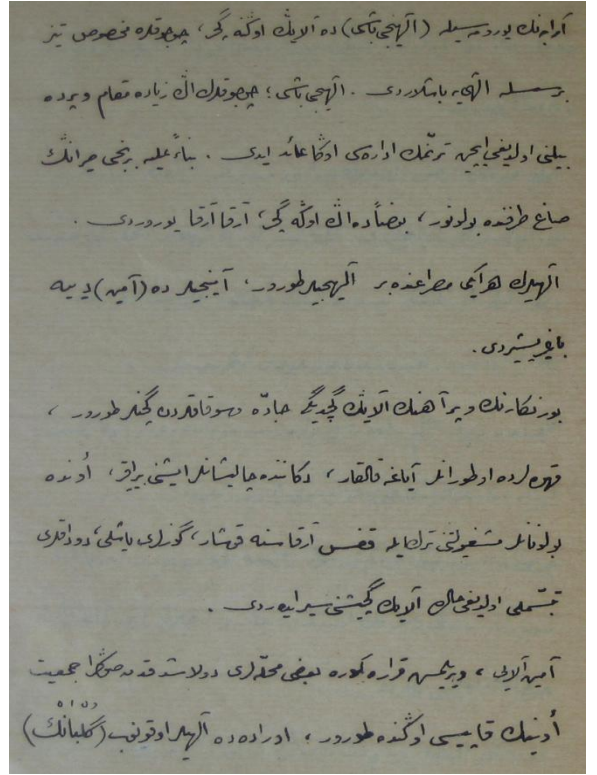
[13b] denilen dua eda edildikten sonra dışarı merâsimi biter, alay efrâdı da içeri girerdi.

Evin sofası yahûd en büyük odası minderler, seccâdeler ile döşenir; öd ağacı ve buhurlar yakılırdı. Gelen cema'at oraya toplanır, meclisin sadrı (5) demek olan ortadaki mindere mektebin hocası, karşısındaki minder yahûd seccadeye başlayacak çocuk otururdu.

Mecliste büyük bir ‘âlim yahûd bir şeyh bulunursa hocanın yeri o zâta teklif edilir, onun tarafından çocuğa “besmele” dedirtilirdi.

Çocuk boynundaki cüz kesesinden elifbe cüzünü çıkarır, hoca ile (10) kendi arasındaki rahlenin üstünde açar ve “hilâl”ini eline alır, hocanın ta‘limini beklerdi.

Okuttuğu elifbe cüzlerinin baş tarafları boyalı ve yaldızlı olarak basılırdı.

[14a] Hilâllerde birinci pirinç, bafun, gümüş hatta altından yapılır, harfleri göstermek için çocuklar tarafından kullanılırdı.

Hoca “âvaz-ı besmele”yi çektirir. “Rabbiyesir”i okutur; harflerin isimlerini söyler ve söyletirdi. Ondan sonra çocuk, hocanın ve meclistikilerin (5) elini öper, o sırada talebenin “ezberci”leri tarafından “aşir” okunur, hoca yahûd başka biri tarafından dua edilmiş, çocuklar âmîn diye bağırır, bu sûretle bed’ merâsimine nihâyet verilirdi.

Bundan sonra da sofralar kurulur, gerek mektep çocuklarına gerek da’vetlilere yemek, yahûd yalnız “lokma” yedirirlerdi.

(10) Lokma:

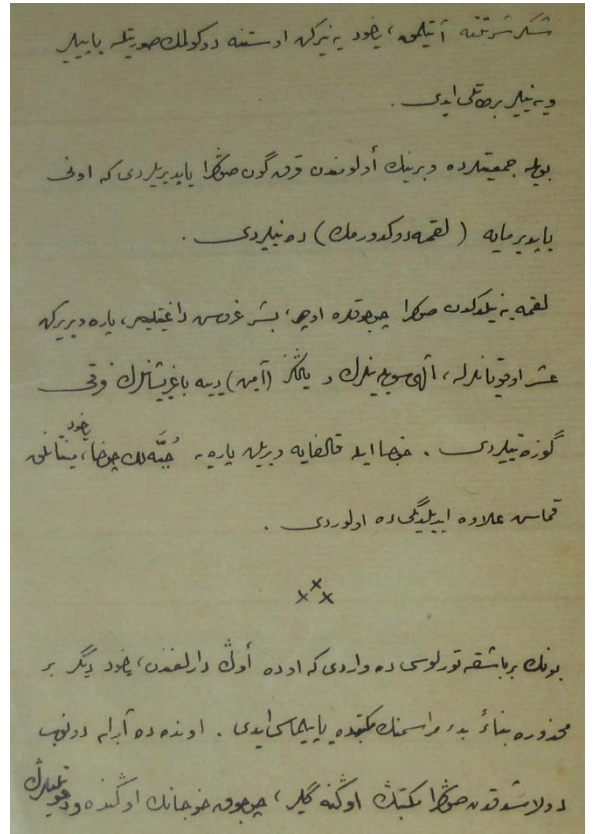
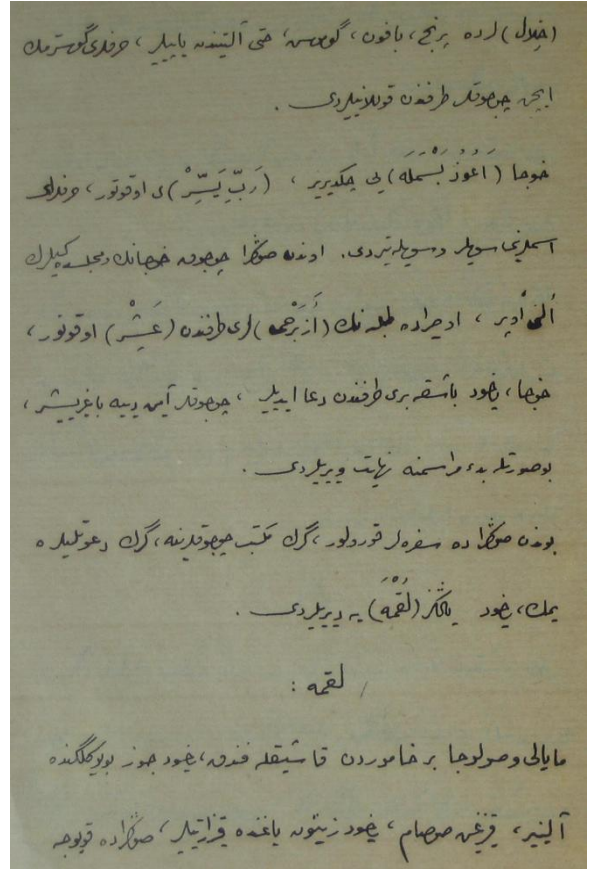
Mayalı ve suluca bir hamurdan kaşıkla findık yahûd ceviz büyüklüğünde alınır, kızgın susam yahûd zeytinyağında kızartılır, sonra da koyuca

[14b] şeker şerbetine atılmış yahûd yenirken üstüne dökülmek sûretiyle yapılır ve yenilir bir tatlı idi.

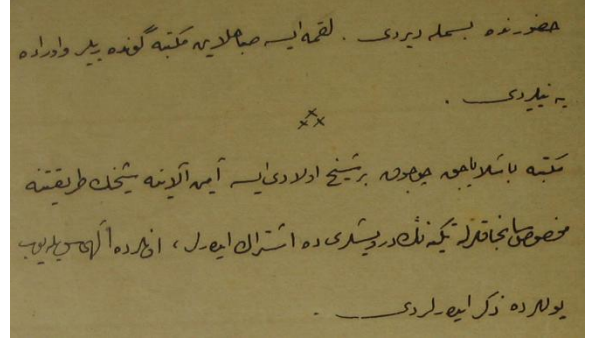
Böyle cem’iyetlerde ve birinin ölümünden kırk gün sonra yaptırılırdı ki onu yaptırmaya “lokma” döktürmek denilirdi.

(5) Lokma yenildikten sonra çocuklara üçer beşer kuruş dağıtılır, para verirken aşir okuyanlarla ilâhi söyleyenlerin ve yalnız “Âmîn!” diye bağrısanların farkı gözetilirdi. Hoca ile kalfaya verilen paraya cübbelik çuhâ yahûd mintanlık kumaş ilâve edildiği de olurdu.

Bunun bir başka türüsü de vardı ki o da evin darlığından yahûd diğer bir (10) mahzûra binâen bed’ merâsiminin mektepte yapılması idi. Evinde de araba dönüp dolaştıktan sonra mektebin önüne gelir, çocuk hocanın önünde ve da’vetlilerin

[15a] huzûrunda besmele derdi. Lokma ise sabahleyin mektebe gönderilir ve orada yenilirdi. Mektebe başlayacak çocuk, bir şeyh evlâdı ise âmîn alayına şeyhin tarikatına mahsûs sancaklarla tekyenin dervişleri de iştirâk ederler, onlar da ilâhi söyleyip (5) yollarda zikr ederlerdi.

KAYNAKÇA

ARAZ Nezihe vd., *21. Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz (Türk Töresi)*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul 1985.

BORATAV Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilgesu Yayınları, Ankara 2013.

KAHRAMAN Alim, “Tâhirülmevlevî”, TDVİA, C. 39, s. 407-409.

KESKİN İ. Neslihan Koç, “I.Abdülhamit’in Şehzadelerinin Bed-i Besmele Törenlerini Anlatan Enderûnlu Fâzıl’ın Sûrnâme-i Şehriyâr-ı Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 149-186.

KESKİN İ. Neslihan Koç, “Tâhirü’l-Mevlevî’nin Hilyesine Göre Mevlânâ”, *Erdem Dergisi*, S.50, s. 197-221.

OLGUN, Tahir (Tahirü’l-Mevlevî), İstanbul’un Eski Âdetlerinden, Süleymaniye Kütüphanesi, No:74.

ÖCAL Mustafa, “Âmin Alayı”, TDVİA, C. 3, İstanbul 1991, s. 63.

ÖRNEK Sedat Veyis, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara 1979.

ÖRNEK Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

ÖZKIRIMLI Atilla, “Amin Alayı”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1987, s. 106.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Âmin”, C.1, Dergah Yayınları, İstanbul 1977, s. 130-131.